Renatus RAPINUS HORTORUM LIBRI IV (3270 vers)

Le texte proposé ici a été établi à partir de l'édition parue en 1673, à Paris, chez Sébastien Mabre-Cramoisy.

HORTORUM LIBER PRIMUS. FLORES.

H_1 Quae terrae cultura magis florentibus hortis
conveniat, quae par nemori sit forma serendo,
ducendae quis aquae, quis fructibus usus habendis
praecipio. Caelum ventis aperite serenis,
o superi, quorum floret de munere tellus.
Vatibus ignotam nam me novus incitat ardor
ire viam magno quae primum ostensa Maroni
extremo cum vela trahens sub fine laborum
Italiae pingues hortos quae cura colendi
ornaret, canere agricolis populoque parabat.
Fas mihi divini tantum vestigia vatis
posse sequi ; summoque volans dum tendit Olympo
sublimem aspicere et longe observare tuendo.
Tu mihi, tu gentis lux o suprema togatae,
praeside quo Francae florebunt denique leges,
Lamonide, legum si quid tutela tuarum
magnarumque sinant, portas quae pondera, rerum
huc ades atque tuos fer non jam invitus honores.
Dumque regis Themidem Themidisque palatia magnae
summa tenes et regna fori impacata gubernas,
exemploque tuo mores luxumque coerces
Musarum tenues etiam ne despice lusus.
Fors erit ut quamquam levia et minus ampla secutum
nominis aequa tui si vatem afflaverit aura
te possim canere, atque tubas aequate canendo.
Tum tibi grande meo veniet de carmine nomen
atque mei flectent se per tua tempora flores.
Principio tellus horto quaerenda parando est
Eoum ad solem et caelo subjecta salubri,
cui non vicino collis de rure propinquus
immineat fumosque palus obducat inertes.
Nam caelo imprimis flores laetantur aperto

nec possint tardos stagnorum ferre vapores.
Ante pares autem ruri quam cuncta serendo
quaere quod ingenium, quae sit natura colendae
telluris ; tellus melior cui plurima subter
uligo, pingui gaudent uligine flores.
Illa ferax herbarum, illam experieris arando,
et cultus omnis patientem et floribus aptam.
Hanc fuge quae pictis latebras dedit ima lacertis
argilla in sterili, vel quam nativus adurit
tophus et infelix cretosi glarea ruris,
et lapidosa soli ne te male gleba rubentis
occupet, atque tuum teneat frustrata bidentem.
Ne pigeat scrobibus fundum explorare sub altis,
quosdam saepe soli facies externa fefellit,
intus enim vitium viridis sub gramine glebae
aut tophus scaber aut urens argilla latebat.
Postquam autem parte ex omni constare videbis
et caelum et terram, nam terra obnoxia caelo est.
Ipse mihi validam quatiens per tesqua bipennem
limitem agat latum et longe nemus omne repellat
villicus, omne nemus nocet omnis floribus umbra.
Tum rastro validisque bidentibus undique tellus
versanda et vastum fractis aequanda per aequor
aggeribus glebarum hortoque paranda futuro.
Ne tamen aequatum properes describere campum
areolis buxumque solo plantare recenti.
Differ opus, totos autumni perferat imbres
campus iners dum terra situ durata residat.
Et postquam fundo penitus persederit imo
actaque transierint glebis hiberna subactis,
vere novo terram rursum versabis et omnem
aequabis rastris et adunco vomere campum
quem deinde in varias buxo describe figuras.
Olim tempus erat cum res hortensis ab arte
munditiem nullam, nulla ornamenta petebat.
Saepe rosam passim permixtam agrestibus herbis
vidisses, nec erant per humum segmenta viarum
digesta in sese et buxo distincta virenti.
Prima autem cultum pro se quaesivit et artem
Flora corymbiferi celebrat dum numina Bacchi.
Festa dies aderat vicini numina ruris
convenere ibat pando Silenus asello
cum satyris, dabat ipse deus sua vina vocatis.
Adfuit et Cybele Phrygias celebrata per urbes
ipsaque cum reliquis Flora invitata deabus
venit inornatis, ut erat neglecta, capillis
sive fuit fastus seu fors fiducia formae.
Non illi pubes ridendi prompta pepercit
neglectam risere. Deam Berecynthia mater
semotam a turba casum miserata puellae
exornat certaque comam sub lege reponit
floribus et buxo mixtis (nam buxifer omnis
undique campus erat) velavit tempora nymphae.
Reddidit is speciem cultus coepitque videri
formosa, et meruit, novus hinc decor additus ori.
Ex illo ut Floram decuit cultura per artem

floribus ille decor posthac quaesitus et hortis,
quem tamen Ausonii cultores quamque Pelasgi
nescivere suos nulla qui lege per hortos
plantabant flores nec eas componere norant
areolis tonsaque vias discernere buxo.
Culta super reliquas Francis topiaria gentes
ingenium seu mite soli caelique benigni
temperies tantam per sese adjuverit artem
sive illam egregiae solers industria gentis
extuderit seris seu venerit usus ab annis.
Tuque adeo si quando hortum villamque parabis
quaere duces operi eximios artisque magistrum
qui tibi membranae puro super aequore formam
exemplumque operis plumbo describat et omnem
cum duce et ipse tuo tecum meditare figuram
explorans ne quid forsan tellure sub ipsa
posthac ars pravum vel inemendabile peccet.
Nam magis in summa si quid deforme figura
et patet et melius longe sibi subvenit error.
Sunt qui mille modis pertexunt mille figuras
in buxo quales Creta confusus in alta
exhibuit labyrinthus et irremeabilis error.
Sunt alii Phrygium quos ars imitata laborem
plus juvet intonsae ceu cum per stamina lanae
ducit barbaricos virgo Sidonia textus
et tendunt oras circum quas floribus explent.
Multi simplicibus rata per discrimina quadris
delectantur ubi se flores undique prompti
objiciant spectantum oculis manibusque legentum.
Non variam hortorum diversa exempla per artem
proponam unde tibi e multis optanda requiras.
Illa mihi reliquas placeat super optima formas
ipsi quae campo textu meliore quadrabit.
Postquam cuncta tibi fuerint provisa, subactum
area ferro iterum late explananda per aequor
ne si planities dorso decedat iniquo
deformet textumque horti buxique figuram.
Mox ubi dura suo de frigore bruma remittet
cuncta tibi stratum buxo plebs rustica campum
conserat et quamquam causando multa moretur
festina dum sole licet caeloque sereno.
Res quibus angustum concesserit artior hortum
pro buxo didicere suos includere flores
aut humilis lignis saepto testaeve rubentis,
exiguam florum buxus ne lubrica sedem
anticipet campumque suis radicibus urat.
Ne tamen hoc buxi pro crimine villicus omni
horto buxum adimat, sine buxo grandibus hortis
non constabit honos umquam suus ipsaque semper
quantumvis culti languebit gratia ruris.
At quoniam florum penitus natura genusque
et varium est et multa modis sunt semina miris,
illorum proprios generatim discere cultus
profuerit tum quo praesertim sidere crescant.
Quae quibus est habilis tellus, quae commoda plantis.
Nam neque quam variae species et semina florum

est numerus nec quae quibus est vis insita bulbis.
Quorum pars brumae impatiens et condita terrae
ver tepidum exspectat donec se tollat in auras,
pars hiemem passura sua ab radice virescit
per brumam rigidos Boreae aspernata furores,
pars amat apricum solem, pars frigus et umbram.
Nec tellus omnis vires dabit omnibus aequas.
Namque hos siccus ager flores juvat, humidus illos,
quae cultu infelix et cautibus horret acutis.
Utilis est aliis aliis incommoda tellus,
omnia solerti quae sunt discenda colono.
Dumque seris flores iterumque iterumque monebo.
Menstrua ut evolvas signantes tempora fastos
caelestique legas suprema volumina mundi
et memor observes quo denique signifer orbis
astrorum varios discriminet ordine menses,
quas auras paret Eurus, aquis quid turbidus Auster
cogitet et quid Sol serus, quid portet Eous,
quos ventos cornu, quo Cynthia provocet imbres,
quae caelo quam certa fides sit habenda sereno,
quatenus aut Helice aut plaustro tardante Bootes
sint aequi arboribus, teneris quid floribus obsint
vel nimbosae Hyades vel Pleiades Atlanteae.
Nam neglecta aliis et inobservata per annum
sidera saepe nocent, superi posuere sub illis
culturae rationem omnem vitaeque labores.
Ne te autem varii fallant discrimina caeli
ante juvat ventos praesciscere, nam nisi noris
ventorum morem varium et mutabile caelum
felicem frustra alterius miraberis hortum.
Et quamquam caeli veniat clementior aura
cum vere et Zephyris tamen ipsis fidere ventis
desine, namque fidem produnt hoc tempore venti.
Et licet ipse Aries veris praesagia portet
aurato insignis villo Zephyrosque reducat,
nescio quid tandem interdum fatale minatur
floribus et duro per caelum sidere saevit.
Tempore non alio nubes gravioribus Auster
rumpit aquis segetesque ipsas populatur et hortos.
Floribus ipsa etiam vis est metuenda relicti
frigoris et prorsus restent ne frigora, caelo
respice discedens vestigia certa reliquit
tristis hiems, haec signa memor servare memento
et quae seminibus sint aequa et iniqua serendis
sidera, sideribus certis nam semina certa
sunt mandanda solo. Tu commoda tempora disce.
Ipsa suas postquam implerit topiaria partes,
ne molli subeant campo et dominentur in hortis
herbae infelices, hortorum margine in ipso
inter et areolas gracili perfundit arena
terram omnem purgatque locum de more colonus.
Et nisi perpetuis campum insectabere rastris
ipsa etiam herba frequens sparsam superabit arenam
malvaeque tribulique et inexsuperabile gramen.
Nec te difficilis quamvis haec cura retardet.
Namque suo veniet merces non sera labori,

vix hiberna novo concesserit aura tepori
terra sinus laxabit et undique germine rupto
multa per areolas sese tibi copia florum
fundet opesque tui attonitus miraberis horti.
Sed flores prior ante alios candore nivali
fronde super larga tollit se primula veris
interdumque sinus aperit diversa rubentes
et quae non uno folium fucata colore
Graeca peregrinis venit cyclaminus ab oris.
Altera nam niveos, rubros ostentat amictus
altera, florentes vernis in mensibus ambae.
Corcyrae geminam montes peperere frequentem
et crebrum saxis coritum et nemorosa Zacynthus
mensibus aestivis floret quoque plurima et ipsum
deinde sub autumnum multo se flore propagat.
Ipsa etiam primo mollis fumaria vere
ostendet varios per Norica saxa colores.
At non horrendos caeli perferre tonantis
ut perhibent poterit laeso non flore fragores,
cum vel fulmineo fumaria tacta vapore
deficiat lapsaque jacens cervice recumbat.
Tunc et caelesti quae dicitur iris ab arcu
splendibit flores variata coloribus illis
quos pluvia accipiunt adverso nubila sole.
Iridis at species varias variosque colores
distinguet variis pro tempestatibus annus.
Tuque chelidonium cum nuntia veris hirundo
stagna super volitavit avis de nomine dictum
ad primos veris Zephyros florere parabis.
Nec mora flaventi pallebit multus in auro
Narcissus, miser ah ! Quondam puer ille sub undis
dum se contemplatur amat sed perdit amantem
forma novumque facit pueri de corpore florem.
Nec Viola ipsa suos longum celabit odores
quae ferrugineo dum sese obnubit amictu
frondibus in mediis humili de caespite surgit
ipsa humilis simplexque et simplice perlita fuco.
Et si sunt veri vates nec vana locuti
Nympha fuit quae jam flos est comes una Dianae
sed comites inter longe pulcherrima Ianthis.
Hanc olim vaccas quando pavisse Pheraeas
dicitur errantem vidit cum Phoebus amavit,
nec vulnus celavit amans, perterrita virgo
proripuit sese in silvas monuitque Dianam.
Ille soror colles inquit fuge, namque supremos
Phoebus amat colles et caelo gaudet aperto.
Ibat per valles virgo fontesque petebat
umbriferos saepesque inter deserta latebat ;
iste pudoris amor blandique modestia vultus
addidit et formae pretium meruitque videri
dum latuit. Jam furta deus fraudesque parabat.
Cum dea : "Formosae si non licet esse pudicam
Ah ! Pereat potius quae non fert forma pudorem."
Dixit et obscura infecit ferrugine vultum.
Jam deformis erat fuerat quae pulchra Dianae
nec sic displicuit, florem nam diva puellam

esse dedit tanto pro virginitatis amore
cui suus est et honos et primum servat odorem.
Flos autem nasci valles solet ire per imas
sponte sua terrae pretiosum munus agrestis
nec violae nocet esse humilem neque sentibus ortam
in mediis is honos, ea odoris gratia flori est.
Vere suos etiam cessent modo frigora promit
quos Hyacinthus habet Phoebi de crimine flores.
Namque sub Eurotam dum Phoebus torquet in auras
imprudens discum pueri per tempora venit
obliquus pariter de vulnere palluit isto
et deus et juvenis fuso de sanguine surgit
flos novus et primos Phoebi testatur amores.
At species non est hyacinthis una nec uno
vere, sed aestivo passim quoque tempore florent.
Nec simplex flori color est in simplice forma.
Ipsa etiam tollunt humili se colchica thyrso
quorum vagina flores rumpuntur ab arta
diversi et varios fundunt per rura colores.
Sed cum terra sinu primum mollita tepenti
est patiens operum florum quos ipse propinquae
destinat aestati mandet diversa paratis.
Semina pulvillis cultor mandataque curet
anthemidem, cyanum, lychnim, delphinia, caltham
et linum et malvas et odoriferam melilotum.
Nam praecomposita semen tellure receptum
si sitis urat humum riguo vel fonte juvabit
interdum terram vel cultu urgebit inertem.
Immensum est autem flores numerare serendos
vere novo ; cunctis primordia floribus udum
ver dabit, et tenera spes anni ostendet in herba.
Jamque per areolas pictum caput arduus effert
supra alios longe flores qui fronte superba
duxit ab imperio nomen ; plebs undique florum
agmine circumstat denso seu forte salutet
regem humilis capitisque altum veneretur honorem.
Illi surgit apex summo de vertice virgae
aureus hunc apicem crista viridante coronat
ingens luxuries foliorum et vertice ab alto
quattuor ex uno promittit caudice flores
inversos in humum, et folio pendente recurvos.
Nec florum numero ex omni formosior esset,
nec qui per campos regnaret dignior alter,
si formae insigni dotem junxisset odoris.
Ne vernos autem nimium properate per imbres
tulipae ; vobis imber frigusque noceret.
Vester honos veniet cum bruma remiserit, et cum
post brumam puri soles, et laeta serena
contigerint, nulloque graves a frigore Lunae.
Tum florum late ingentem admirabere sylvam
omnibus areolis. Omnem nam multa per hortum
in tenues foliis se versicoloribus auras
proferet atque suum ostendet tulipa decorem
cui formae pretium varii fecere colores.
Nam seu permixtum niveo candore ruborem
confundat foliis sive illam sparsa cruentet

purpura, seu ritu viduarum, veste sub atra
palleat, aut varium foliis imitetur achatem
obtinuit primos formae excellentis honores.
Dalmatiae et quondam qui flos jam regnat in hortis
virgo suis fontis cui caerula Nympha Timavi
mater erat, Proteusque pater, sic omnia rerum
de patris ingenio Nympham diversa decebant.
Orbe pererrato fines Vertumnus obibat
Illyrios, Nymphae matris pro fonte sedenti
dicere blanditias et amantia verba parabat.
Sed virgo longe fugit aversata parantem.
Et variorum ut erat per se studiosa colorum,
Vertumnus formas sese vertebat in omnes
pro vario Nymphae ingenio si forte placeret.
Verum ubi vota Deus se perdere sensit et artes
perdere blanditias, audax jam factus amando
se pariterque Deum pariter confessus amantem est
vimque adeo addebat verbis. "Servare pudorem,
dii patrii", exclamat virgo ; coepitque videri
digna suis votis, factus de virgine flos est.
Quod fulsit nitidis aurum crinale capillis
et quae taeniolae capiti vittaeque fuerunt
mutantur foliis, largo de pectore thyrsus
fit gracilis qui se tollit sublimis ab alta
luxurie foliorum ipso de vertice thyrsi
flos calycem caelo versum componit in orbem
oblongum senaque calix se fronde coronat
omnes pandit ubi quot habet natura colores.
Nam virgo quamvis formam mutata colorum
quos habuit primos etiam servavit amores.
Floribus his autem vitio telluris ab ipso
major forma venit, quod enim mirabile dictu
affecto ex habitu et fundo infelice sequuntur
confusi melius majori errore colores.
Et si forte velis his floribus addere formam
languens quaere solum, languor dabit ipse colorem
tulipis, tellus ne sit male fertilis illis
omnes de fundo nimium felice ruberent.
Exin dives ubi pulvillis omnibus hortus
floruerit madidis si fors Notus imbrifer alis
ingruat aut sicca Boreas effusus ab Arcto
ferte aris herbas, gaudent florentibus herbis
arae omnes quondam perhibent placasse Tonantem
muneribus Glyceram subitos dum cogeret imbres,
templorum ornabat textis altaria sertis
quando olim lectis e gramine floribus aras
simplice munditia et cultus non prodiga magni
infima plebs voti nondum ambitiosa colebat.
Imbribus et quondam nimiis memini ipse malignum
humorem vidisse anni multumque madenti
aprilem perflatum austro quo perditus omnis
veris honos et spes anni populata recentis.
Tunc olim, ut fama est, vallis per rura Sabinae
mos erat ambusto celebrare Palilia feno.
Tum madidus vino divinae pastor agebat
festa Pali ne grando satis pecorique noceret,

urebat paleas et Februa sacra parabat.
Cum caelesti Aries splendebit stellifer auro
pratorum quondam nymphae, nunc florea nymphis
ornamenta, tuo florebunt Bellides horto
quas inter major silvestris caule praealto
hortensis nam flore minor sed larga parentem
nobilitat late soboles quae surgit ab uno
caudice picta sinus fili de more trilicis.
Tum niveos Iris quam mittit Etruria flores
at Lusitano quae venit litore profert
luteolos forma haec spectabilis illa colore.
Et qui per montes sese Narcissus Iberos
sublimi attollit junco folioque comanti
quaeque per irriguas quaerenda sisymbria valles
crescunt nectendis cum myrto nata coronis
flosque Jovis varius folii tricoloris et ipsi
par violae nulloque tamen spectatus odore
crescit et Idaliae Veneri ploratus Adonis.
Tu quoque mulcendis blando qui carmine nymphis
litore clarus eras quondam ranuncule, Mauro
per virides campos, te versicolore paratu
ostendas tacitoque animum pallore fateris.
Nam puer arcano mentem labefactus amore
quos dederat nymphis cantando acceperat ignes.
Omnibus est illis facilis cultura neque ullam
expectant rastri curam incurvique ligonis
cum semel emissis tulerint radicibus auras.
Floribus his fossam nil debet cura coloni
praeter humum tenuemque suo pro tempore lympham,
munere pro tanto non est ea gratia tanti.
Nec vos pallenti flaventes lumine calthae
transierim Siculo quas herbifer Acis in agro
nascentes curvo primus sub litore vidit.
Calthaque solis amans solem dum spectat amantum,
duxit eum quem fert ipso de sole colorem.
Parte alia toto viridis sub margine buxi
crisparique comam summoque cacumine findi
paulatim incipiunt folio variata rubenti
leucoia, inclemens ne vos, ah ! laeserit aura
pro flore egregio et merito pro floris odore,
et quod non poterit brumam durare nec imbres
hibernos tristesque minas Aquilonis iniqui
leucoii genus omne cavis imponere testis
cura sit ut rauco si turbidus imbre November
ingruerit testae impositum transferre sub imam
possis deinde domum atque cavis servare sub altis.
Est quoque Sambucus patriis quam mittit ab oris
Geldria flore rosas candenti imitata tumentes,
hanc etiam regnare tuo laetabere campo.
Ut bene floreret primis in mensibus annus
ad Maias festum instituit florale Kalendas
Postumius, molli tunc primum operatus in herba
villicus implicitis philyra frondente capillis
sacra indicebat festo Floralia pago.
Agricolae plexis ornabant tempora sertis
et matrem florum Maio florente piabant

primitiis hortorum. At postquam Athamantidos Helles
cedere vectorem caelo spectabis ab alto
jam flores hortis alios variare videbis.
Maternumque bono si mensem aspexerit astro
magnus Atlantiades nec campos imbribus atris
obruat Oleniae sidus pluviale capellae
ipsa tibi solito jam laetior omnibus herbis
luxuriabit humus dumis redolentibus ipsae
florebunt saepes et rara fronde myricae,
florebit tum molle cicer viridesque genistae
et Pelusiaco colocasia nota Canopo,
nodisque spinisque frequentibus asper acanthus
partheniique nitens folium rorisque marini
isthmiacumque apium vicinaque salvia rutae
et viridem jam sera comam juncosa triorchis
et matronales violae Alpinumque thalictrum
vosque per Allobrogas carpenda phalangia valles
et thymus et rhamni necnon et nardus agrestis,
sedumque isopyrumque antirrhinumque bonoque
carminibus moly Arcadicum flos dictus Homero.
Omnia quae cultu positum per semen eodem
proveniunt flores pulvillis omnibus illos
conserere et campum late his vestire juvabit,
ne prorsus pars ulla tuum sit nuda per hortum,
tantum disce suo bene ponere tempore semen
et justa campo immissum memor occule terra.
Paeonis at silva per se sublimis ab alta
florem pandit ovans saturo perfusa rubore,
At non ille tamen non est rubor ille pudoris
crimen habet taetro quod flos declarat odore.
Felix nympha deum si non habuisset amantem
nam patrio quondam cum fors in litore regi
Paeonis Alcinoo candentes pasceret agnos,
cavit mortales virgo superosque cavere
non potuit, factus caelesti crimine flos est.
Et tu rumpis humum et multo te flore profundis
qui riguas inter crescis, convolvule, valles
dulce rudimentum meditantis lilia quondam
naturae cum sese opera ad majora parabat.
Mox quoque sponte sua cyani et delphinia totos
incipient textu vario frondere per agros,
et pictos blande emittens blattaria flores
nec non diverso virosa aconita colore
feniculumque acinumque lupique volubile gramen
qui varii formis variique coloribus omnes
ostendent varium per buxea texta decorem.
His et mille aliis sine nomine floribus hortus
dives erit lateque suos jactabit odores.
Omnia tum caelo rident hilarata sereno,
annus agit Zephyros quos molli gramine tellus
excipit et cantu exsultans philomela salutat
lascivique greges persultant pabula laeta
laetifico mentes perculsi vere novellas.
Non illo quisquam non tempore durus in urbem
ire velit jubeatque meo discedere rure :
gaudia ruris amem liberrimus. O ! ubi qui me

alma Turo riguos delatum sistat ad amnes
carum inter Ligerimque suis qui maxima Franci
litoribus late ostendunt miracula ruris.
Salve, o magna parens hortorum, patria tellus,
cui non Bantini saltus nec molle Ferentum,
non Surrentini colles vallesque Sabinae,
non ager Oebalius regnataque rura Phalanto,
non sese aequiparent felices Tiburis umbrae,
adde omnem laetam rivis et fontibus oram,
pratorum immensos tractus et amoena secundum
flumina vitiferosque utroque ex litore colles.
Quid memorem variis opulentam mercibus urbem
et studia et mores populi quem serica texta
tractantem fecit caeli clementia blandum ?
Adde umbras nemorum aeternas et mollia semper
gramine prata novo et numquam sine floribus hortos.
Talis ager liquidis quem Sequana perfluit undis,
tales Medocini colles vicinaque rura
Sanclovii necnon Richelidis arva Ruellae
et Sangermani montes habitata supremis
numinibus sedes et Mommorantia vallis,
nec mihi quos olim regina Semiramis hortos
grandi mole super tectis suspendit ab altis,
nec vos Hesperidum viridaria culta sororum
pomaque flammifero quondam vigilata draconi
aut vana Elysios jactarit Graecia campos,
tanta Parisiaci postquam miracula ruris
et luxu dites hortos aedesque superbas,
et nemora et fontes fictosque canalibus amnes
exhibet ipsa suis dives Lutetia campis.
Tu caelo quando mensis Junonius ibit,
villice, tolle manus, Tauri de fronte minantur
imbrem Hyades dubio pendent dum nubila caelo
si precibus places superos nimbosque repellas
ipsa alios humus atque alios uberrima flores
proferet et pictis lucebunt omnia campis.
Aspicies tollentem alte fastigia lychnim
quemque olim Ascraeus celebravit carmine vates
asphodelum vesca sese radice ferentem,
qua veteres usi quondam perhibentur agrestes
et Byzantini dictum de nomine regis
majorem cyanum ; mox et clypeata per omnes
horti pulvillos nasturtia mixta frequenti
spectabis cytiso juvenum pulcherrima quondam
corpora, nunc flores, venator Dardanus ille
hic erat Argolica pastor de gente profectus.
Nec te coniferas foliis imitata cupressos
tardabit longum posthac linaria tempus
dicta Italis bello de nomine bella videri.
Ipsaque cui violae sublucet purpura nigrae
anthemidi permixta suos aquilegia flores
per virides hortos, Tauro lucente, parabit.
Miscebitque suos tum demum utrique colores
flos Helenae illius totum quae tanta per orbem
tam magno Europae atque Asiae repetenda tumultu
tot conjuratis incendia moverat armis.

Dein germana sinu sese digitalis aperto
ostendit campis cui discolor aura refulget,
et tu non uno insignis calamintha decore
anthoraque Aethiopisque rubroque colore thryallis
scillaque diversum triplici quae flore per annum
lentisco similis tria tempora monstrat arandi
floriferumque lytrum Tyrioque superbus in ostro
consolidae regalis honos obscuraque in hortis
cerinthe vulgusque aliorum ignobile florum.
Sed Zephyri melior favet aura, rosaria florent,
ipsa rubent spineta novos meditata colores.
Purpuream jam dumus agit de germine glandem
floris odoriferi ; plebeii cedite flores,
hortorum regina suos ostendit honores
prae qua Puniceis ardens aurora quadrigis
palleat atque suos confundat Delia vultus.
Sed quae se hesterno nondum rosa credere soli
audebat, nexus omnes atque omnia rumpit
vincla, premi impatiens et germine turget aperto.
Posses de forma reginam deque pudore
virgineo posses sentire fuisse pudicam.
Nam pariter regina fuit pariterque pudica.
Rumor Amazonia natam de gente ferebat
non verus. Nam Graeca fuit bimarique Corintho
jura dabat, Graias vulgarat fama per urbes
insignem meritis. Jamque omnis Achaia nympham
optabat nymphaeque alto de sanguine reges.
Et prior ante omnes ibat bellator Halesus
Isiadesque Brias qui se septemplice Nilo
jactabat natum, venit ipse bipennifer Arcas
deponitque suas lauros bellique tropaea,
Thebanis tulerat victor quae plurima campis
reginae ante pedes et spes affectat easdem.
Illa superba autem (faciebat forma superbam)
"Non has, inquit, eram vobis quaerenda per artes,
debellanda fui, non exoranda" ; nec illos
sustinet audire instantes populumque patresque
ducebat secum armatos temploque subibat,
(templum erat et sanctum Soli Solisque sorori).
Turba omnis sequitur gradientem, venit ad aram
virgo deam implorans pro virginitate tuenda.
Ecce autem incensi furiis et Halesus et Arcas
Isiadesque Brias cum magna parte suorum
accurrunt rumpuntque fores ; fit pugna, resistit
omni cum populo mediisque in millibus ardet
exsultans armis regina procosque repellit.
At seu majores audacia mixta pudori
addiderit flammas oculis, seu forma sub armis
creverit, omnis erat quae circumfusa Rhodanthen,
plebs ardentem oculis et mira luce coruscam
obstupuit magnoque simul clamore ; Rhodanthe
sit dea, tollantur magnae simulacra Dianae,
reginam imponunt aris tolluntque Dianam.
Fraternos animos injuria facta sorori
permovit laesoque furens pro numine Phoebus
ultores radios obliquo lumine torsit,

lumine quo coepit primum taedere Rhodanthen
esse deam. Nam pes per sese altaribus ipsis
figitur et ductis saxo radicibus haeret.
Jam virides tollit ramos dum brachia tendit.
Languet egens animi sed adhuc regina suamque
dum mutat formam vel sic mutasse decebat.
Nam pulcher flos est fuerat quae pulchra Rhodanthe.
Felix, divinos si numquam visa fuisset
digna pati cultus nec sic meruisset amari.
At populus laesa pro majestate Dianae
spinarum horrentem in cumulum conversus acutis
reginam telis etiam est defendere promptus.
Fitque Brias volvox, Arcas fit fucus, Halesus
papilio, servant primos qui floris amores
certatimque rosam crebro affectare volatu
non cessant totisque fragrantem ambire diebus.
Sed florum e numero forma spectatior omni
est aevi brevioris : habent sic optima casus
quaeque suos nec fata ferunt res longa beatas.
Quot vero species et quam diversa rosarum
nomina sint justo non fas includere versu.
Centum aliae foliis aliae se mille coronant
undantique sinu et crispa cervice comantes
effundunt spinae crebra sub cuspide flammas,
simplice sunt aliae folio. Quid deinde Damasco
aut Nomadum e silvis aut ex Jerichunte profectas
commemorem vel quos fert Lusitania cistos ?
Ipsa etiam cultu e certo portabit inermes
terra rosas spinis quae non sine laude carebunt.
His tamen esse nocet nudas, patet obvia furto
forma omnis cultu ni sit defensa severo.
Glauca tuos et agros etiam saliunca decebit,
quamquam puniceis non aequiparanda rosetis.
Sed non difficilis fuerit jactura rosarum,
quae tunc praetereunt cum caelo lucet Orion.
Is modo florebit quem gens a tubere dicit
Celtica, fictilibus candens hyacinthus in urnis.
Namque peregrinum nobis cisque aequora vectum
extremis nuper Francus mercator ab Indis
attulerat, culto Calaber quem nobilis horto
exceptum Romae primum gentique Latinae,
mox toti deinde Europae transmisit habendum.
Formae excellenti flos candidus addit odorem
eximium niveaeque ostentans frontis honores
erigitur, lateque omni dominantur in horto.
Quod si divini te quando gratia floris
ceperit, hunc reliquis horti prae floribus unum
sedulus in primis selecto vase repone
praecipuum tristes caeli ne perferat auras.
Et ne illum laedant venti neve atterat imber
improbus et caelo male Sirius urat ab alto,
abde domo florem tenerum et violenta timentem,
non quaeri indignum trans aequora transque remotos
Indorum fines et nostris floribus addi.
Nec tibi mox etiam deerunt quae flore recurvo
cymbala puniceum jactant virgata colorem,

qui flos ni costis retro tendentibus iret
lilium erat, alium quando non fundit odorem.
Ipsum etiam filis auro radiantibus ardens
lucebit saturo chrysantes murice pictum.
Et quamquam virides male pingat amaracus hortos,
ne tamen illius curam aspernere, benigni
nam si praedulcem vim naribus afflet odoris,
fors erit ut studeas etiam componere testis
emeritum blandae noris cum praemia plantae,
quam Venus ipsa sibi eximiam Simoenta sub altum
plantavit plantamque suo donavit odore.
Mox et achilleam foliis se mille ferentem
quosque per aestatem longe diversa colores
iris habet, toto laetus miraberis horto
et linum et malvas et semper flore decoram
luteolo melilotum et quae radice tenaci
luctantes plaustro tauros cunctatur Ononis
molle rubens tardis sed formidata bubulcis.
Si se tum virides nympharum turba per hortos
effundat manibus flores decerpere plenis
ne dubitet textisque imponere serta quasillis
unde sibi plexam componat quaeque coronam
et caput atque sinus lectis e floribus ornet.
At triste exemplum paveant fugiantque puellae
regina immeritos quo quondam Aegyptia flores
funeris horrendi tristes temeravit in usus,
Actiaco postquam sub litore fusus et amens
foede terga dedit positis Antonius armis.
Illa autem ne se victori invita superbo
traderet aut matres spectaret serva Latinas
praemissos furto mediis in floribus angues
admovit lateri nudo floresque sub ipsos
rapto expiravit mulier furiosa marito.
Sunt alii florum atque alii quos exsequar usus,
floribus ut variis magnum cratera coronant
ingentique abaco super atque tapetibus altis
sublimem imponunt aut inter splendida magnae
ornamenta aulae qui late spargat odorem.
Festa suis alii templorum altaria sertis
intendunt textu vario perque omnia fundunt,
aut inter cenas procerum accubitusque superbos,
necnon et vulgus famulantem et turba ministra
floribus ex horto lectis et suavibus herbis
exornant lances quas mensae imponat herili.
Nec desunt flores prunarum ardente favilla
qui coquere et lentos soleant torrere per ignes
vas intra oblongum vel clausi concava vitri,
fumidus it sursum vapor et frigentis aheni
haesit ubi lateri incluso algoremque recepit,
paulatim rorem fluidus densatur in udum
excurritque vagis patefacta per ora fluentis,
et stillantem in aquam florum se spiritus omnis
exprimit atque novas recipit de funere vires.
Floribus ipsa etiam e tritis ars ducit odores
nec non vibrandis per luxum unguenta capillis
et quas vendebat Capuae seplasia merces

cujus deliciis et molli pulvere fractus
Annibal, exitium quando infelicis Elisae
ulturus bello Romae suprema parabat.
Quid narrem ut florum exemplo atque coloribus ipsis
incoepit pictura suos miscere colores.
Sic quondam factus Glycerae de munere pictor
Pausiades, cum per discrimina mille colorum
pingebat flores quos ad se nympha ferebat.
Inde suos etiam Serum de stamine textus
illusit variis texentum cura figuris.
Mel quoque, divini munus caeleste liquoris,
vestrum opus est volucres qui mellis dona daturas
pascitis, expressi vestro de nectare, flores.
Forsitan et florum morbis qui tristibus usus
quaeque potestates herbis quae dona medendi
a superis concessa olim mortalibus aegris
cantarem, ni me spatiis urgeret iniquis
copia dicendi et cursum properare moneret.
Namque Parisiacae qua Sequana praefluit urbi
rure suburbano vitae vir caelibis horti
cultor erat, carpens privatae gaudia vitae.
Et quamvis illi non essent praedia longis
conspicienda jugis pictaeque tapetibus aedes,
regum fortunas magnorum paupere fundo
aequabat servans inopi non multa senectae.
Nam saepe et flores longinquo ex orbe petitos
et quas praesentes morbis cognoverat herbas
montibus afferri externis mandabat et horto
plantari ; tum multa super felicibus herbis
monstratosque usus caris narrabat amicis.
Languentum interea vicinis undique pagis
cernere vulgus erat concursu accedere magno
et miseris omnes solamen quaerere rebus.
Ibant atra quibus pectus torrebat anhelum
febris et immiti carpebat viscera flamma
et quibus illuvies membris immunda fluebat ;
ibant ipsi etiam quibus acer anhelitus artus
quassabat diros agitans sub corde tremores
et quos nullae artes poterant sanare medentum :
floribus ille suis morbos tollebat et herbis.
Omnes namque domum laeti vegetique redibant,
vatibus ipse aliis quae commemoranda relinquo.
Ferventes etiam tum Granadilla per aestus
prodit, Amazonii quam litore fluminis ortam
ad nos extremo Peruvia misit ab orbe.
Flos alte incisas crispato margine frondes
caule in sublimi vallo praetendit acuto
spinarum in morem, patiens, o Christe, tuorum
inscriptus foliis summa instrumenta dolorum.
Nam surgens flore e medio capita alta tricuspis
sursum tollit apex clavos imitatus aduncos.
Ipsa sinus etiam meleagris picta comantes
atque echium atque rumex atque hesperis atque adiantum
aestivo varios ducent a sole colores.
Proferet inde suas ardent dum brachia cancri
cariophyllus opes picto qui flore per agros

egregiae dona ostendit pulcherrima formae.
Est odor eximius flori, vagina tumentem
colligit ima comam foliorum, incisa profunde
sunt folia et blande curvum crispantur in orbem.
Difficilis flos ille tamen nec promtpus alendo est
qui terrae immodicamve sitim caelive calores
injustos tristesve auras frigusve malignum
non impune feret prima dum pubet in herba.
Et nisi sustineat plantam curare recentem
villicus, ac fontes sitienti aspergine crebra
vespere seu sero primo seu mane ministret :
illi rite suum non conciliabit honorem.
At tu quae flores in tergum aversa reflectis
obliquos ostro costas virgata rubenti,
sin spatium unius possis durare diei,
hemerocallis eris, vos illam optate frequentem
in serta, o nymphae, sed quae si gloria floris,
si quis tangit honos, vos illam optate recentem.
Tum si forte tuis orobanche floreat hortis,
ne prope vicino de gramine ruminet herbam
bucula, sed plantae fatali parcere discat.
Nam vaccae, admorso tantisper flore, feruntur
errantes, taurumque petunt armentaque totis
hinc furere interdum videas exterrita silvis,
perque gregem indomitos ardere libidinis aestus.
Ardua candentes jam matricaria gemmas
cuspidibus tollit longis, stipata frequente
thlaspi. Cres nympham puer olim Thlaspis amabat.
Fortunati ambo si mutua gaudia vobis
venissent per non infelices hymenaeos.
Interea gelidos per fontes uda chamaedrys
gaudet, dentatis cervice simillima sertis,
gaudent et foliis bicoloribus orchides ambae,
culturae indociles. Nec jam reor abfore, quin mox
aspicias hortum candenti albescere silva ;
nam nisi sera aestas cunctabitur, ordine longo
laeta super virides tollent se lilia virgas.
Ante alias autem florem hunc sibi Gallia gentes
praecipuum optavit. Phrygiis seu missus ab oris
per Francum Hectoriden, fatis cum plenus avitis
externasque ardens trans aequora quaerere lauros
appulit his primum terris sedesque locavit,
sive, quod antiquos perhibent memorare parentes
lilia summo olim ceu lapsa ancilia caelo,
primus qui Franca Christum de gente professus
accepit manibus puris Clodovaeus, et ipsos
mandavit donum hoc divum servare nepotes,
pro gentis scuto insigni et fatalibus armis.
Quae magni fatis Lodoici, pace sub alta,
florebunt, totum postquam terroribus orbem
implevit bellique omnem armorumque tumultum
atque injustitiam et fraudes et saeva duella
componens, cunctis indixit foedera terris.
Ecce autem virides ardenti sole per hortos
pallet, et antiquos Phoebi suspirat amores
infelix Clytie, reliquos super ardua flores.

Nam junco sese tollit sublimis in alto
ad solem si forte suo spectetur amanti.
Nec deerunt Clytiae comites, aestiva secundum
solstitia, ipse crocus cara cum smilace, virgo
haec, puer ille, suos promittunt germine flores.
Postquam crispatos imitata papavera cirros
floruerint, tum terra alios induta paratus
diversos in non diverso flore colores
ostentabit, opum monimentum insigne suarum
munus Eleusinae matris, Cereale papaver,
cui sublime caput folium sandyce rubenti
Puniceum, sed quae species est alba, crepanti
concolor argento gaza resplendet agresti.
Sanandos etiam ad morbos exempta resectis
grana papaveribus, medicos adhibentur in usus
aegro, nocte sopor seu conciliandus iniqua,
sive suus tussi modus imponendus anhelae.
Non male tum Graiis florens eryngus in hortis
quaeritur, hunc gremio portet si nupta virentem
numquam inconcessos conjux moditabitur ignes.
Illo flore Phaon meruit Sapphonis amores,
credita si quondam sit adhuc credenda vetustas.
At dum ferventi per agros canis aestifer astro
perfurit et nulli descendunt nubibus imbres,
cum gelidos noctis rores sol dissipat, et cum
jam serae veniunt altis de montibus umbrae,
ne pigeat largos hortis inducere fontes
unde animam reddas herbis, ni stirpibus imis
omnino aruerint crebraque aspergine campum
perlue, dum possis penitus reparare caducas
languentum florum vitali flumine vires.
Non illos udis veniens Aurora capillis
jam reficit nec seros humifer applicat herbis.
Sed reliquos inter flores quos serior aestas
proferet, insignes magis et majore superbos
ornatu videas immortales amarantos.
Nam florum late varium sine nomine vulgus
per reliquam deinde aestatem serosque calores
luxuriare tuo passim spectabis in horto,
horminum hedysarumque rubens humilemque conysam
angelicamque apiumque, securidacamque minorem
clematidem, armeriam, isatidem calthasque palustres,
berberin et gracili coriandra trementia filo,
et geminum abrotonum, myrrhim tenuemque Melissam
buphthalmumque siumque et olentia Centaurea.
Non aberunt vario pingunt quae rura colore
stoechas, hyosciamus, menthae, cichorea, nigellae
et varios referens maculosa calendula vultus.
Sicque suos aestas alio dabit ordine flores
autumnusque suos, sic, per sua tempora, florum
munere perpetuo redimitus habebitur annus.
Regnat et in pratis flos aureus, Atticus aster
dictus Grajugenis, Latii cui nomen amello
fecere agricolae, riguis in vallibus illum
pastores fontesque ipsos et curva secundum
flumina decerpunt nectendis torquibus aptum,

cum matura suo pendet vindemia soli.
Est etiam extremo qui nuper venit ab orbe
narcissus, folium lucenti concolor ostro
auratisque litus maculis ceu sparserit imber
aureus egregium texto de murice florem,
qui possit Tyrios foliis hebetare tapetas.
Vosque boni, vos illum hortis inducite crebrum
cultores, rurique novum decus addite Franco.
Et quamquam ad cultum non sat respondeat omnem
flos amat ille coli, vestrae ne parcite curae :
omnes vincet opes vestri si floreat horti.
Ipsa per areolas buxus tondenda sub ipsum
septembrem primive tepent cum tempora veris,
si prius effusum paulo mollitus ad imbrem
ramus erit, nimium ferro ne forte resistat.
Cuncti autem nec sorte una nec legibus iisdem
nascuntur flores, positis pars altera granis,
altera tuberibus, pars provenit altera bulbis.
Mense sub Octobri bulbos tellure refossa
longa super tabulata sereni ad luminis auras
ordine proponunt longo, dum protinus omnem
collectum aestate humorem tellure sub ipsa
ad solem exuerint, purgatos tempore certo,
committuntque solo rursum scrobibusque sub altis
infodiunt, rigidae durent ut frigora brumae.
At non tuberibus similis debetur habendis
cura, semel quae missa solo se sponte profundunt
summam subter humum, tamen altius infode bulbos
tuberibus, majoris egent humoris, et ipsum
ni fundo subeant metuunt penetrabile frigus.
Quod si non ipsos inter constare colonos
comperias, flores qua tempestate serendi
observabis ubi cedenti Scorpius ibit
obvius Erigonae chelasque movebit inertes,
cum gruis auditur raucae de nubibus altis,
non est ulla magis plantandis floribus apta
tempestas, terram si paucis ante diebus
humifer autumnus modico tepefecerit imbre
ipsa sinu tellus bulbos complexa tepenti
laetificum humorem germen diffundit in imum.
Effusos ne terra tamen restagnet ad imbres
unde soli fundo bulbos corrumpat aquosi,
aggesto clivum in modicum paullumque tumenti
pendentique solo flores plantare juvabit.
Excidat ut prona tellure superfluus humor.
Sic famulos flores nuper plantare monebat
Nostrius Augustis custos qui praesidet hortis,
ornandi ruris magnus monstrator et omnis
egregius culturae hortorum artisque magister.
Contemplator item felix quae Luna serendo est ;
namque illam caeli tempestatumque potentem
et tellus colit omnis et alte observat euntem,
dum caelo fulget radiis argentea puris,
illius et faciles veniunt de munere venti
atque suos ponunt aurae tolluntque furores.
Post quartam donec plenum se curvet in orbem

optima floribus est satio cum deficit omnis
infausta est operi nec terrae est apta movendae.
Nec caelo agricolae invito date semina terris,
quando Luna vetat Lunae parete vetanti,
cumque favent stellae, stellas audite faventes.
Vos et araturo monstrabitis astra colono
Parrhasides stellae solae vigilare soletis
omnibus e stellis, solae et monstrare potestis.
Sunt qui saepe suos medicato semine flores
folliculo majore sinus laxare tumentes
et calycem angustum foliorum implere comanti
luxuria, et contra morem turgere docebunt.
Sunt etiam certa qui floribus arte colores
conciliare alios aliosque inducere odores,
et propriam norunt formae emendare figuram
aut differre suos in non sua tempora fetus,
aut illos partu properato urgere morantes.
Quae tibi deliciae faciles sumptuque parandae
non magno, nec enim praestent qui talia deerunt.
Sed quae floruerant extremos solis ad aestus
dum gravis ardentes urebat Sirius agros
hibernos etiam durant tanaceta per imbres,
clara colore suo crispaeque volumine frondis.
Hunc primus Poeno quondam de litore florem
dum premeret victor dura obsidione Tunetum,
Carolus Austriades terrae transmisit Iberae.
Dumque riget brumale gelu primaque December
urit humum glacie Scythici sub frigore caeli
Sarmaticosque viret nigranti flore per agros
helleborum summasque nitent aconita per Alpes
lutea, namque alium florent diversa per annum.
Inde pharetrata cyclaminos Perside missas
curvaque laureolam Mosae per litora natam
atque Crocum viridis super alta cacumina Jurae
crescentem largumque coma folioque merascum
et toto passim vernantes frigore sonchos,
nec non mensibus his narcissum sera comantem
florere aspicies et brumales hyacinthos.
Sed contra tristes ventos hiememque nivosam
laesurumque gelu flores defendite vestros
congestis stipulis et multi stramine feni,
cultores, donec redeat clementia veris.
Nam varii per agros hiberno tempore casus
immeritos varia exercent discrimina flores.
At quis te, quis divum autem, tam numine duro,
hortorum decus et formosi gloria ruris,
perque nives medias et acerbi incommoda caeli
exposuit teneram rigidis anemona procellis ?
Tempore digna alio et caeli melioribus auris.
Namque colorato cum primum murice blandum
exseris os lucique comam diffundis apricae
et picturatos non uno errore colorum
ostendis diversa sinus flammasque comantes
spectantum meritos in te convertis amores,
et nullus florum numero tibi certet ab omni
aut sic crispari aut totidem ostentare colores,

ipsaque quam radio per vellera texta sonanti
Sidoniae ducunt matres tibi purpura cedat.
Hanc Flora ut perhibent stimulis agitata malignis
invidiae caelo immeritam damnavit iniquo.
Illa, ut erat Graias inter celeberrima nymphas,
forma excellebat, sed obest quoque forma puellis,
obfuit huic certe. Nam dum fortasse per agros
libertatis amans frigus captaret et auras
impleretque sinum ventis, non aemula nympham
Flora tulit Zephyro conjux studioque mariti
exarsit, divae numen mox sensit acerbae
infelix anemona suos quae clara per agros,
servasset formam si non formosa fuisset.
Quaeque fuit patrias inter pulcherrima nymphas
nunc flores inter flos est pulcherrimus omnes.
Et Venerem fert fama suum dum plorat Adonin
fulmineis torvi perfossum dentibus apri
illo praecipuum solatam flore dolorem.
Nam postquam fuso, quod erat mortale, cruori
eripuit sacroque aspersit denique succo,
haud mora purpureo natus de sanguine flos est
purpureus, Veneri ereptum qui penset Adonim.
Ut flori non est unus decor aut color unus,
vidi gramineo qui plenum caespite discum
illius vario perfundant semine floris.
Mox ubi se primum profert, vis multa colorum
illudit spectantum oculis et amabilis error.
In Lucemburgis sic Gasto Aurelius hortis
hujus floris amans illum plantare solebat,
florentemque domus intra penetralia discum
mandabat coram afferri mensamque sub ipsam,
seque suamque aulam aspectu oblectabat amoeno.
Sic te prae reliquis anemonem floribus unam
in primis colere hiberno sub sole monebo
omnibus egregios flores ut crebra profundat
pulvillis et parte hortum plus occupet aequa
una suo cladem hortorum rurisque ruinam
atque hiemis vultum horrentem solabitur ostro.
Arvaque dum foliis squallent inhonora caducis
et sterilem pluviis contristat Aquarius annum
squallentes crispo recreabit murice campos,
illa tamen sese meliori proferet ortu
lenis ubi placidi spiraverit aura Favoni,
namque et amat Zephyros anemone et amatur ab illis.
Floribus at variis omnis dum pingitur annus
ne semper pictos hortorum respice flores,
respice ad auctorem florum caelumque salutans
aethere cum lucet puro de nocte serena
contemplare suos ut habet quot sidera flores.

HORTORUM LIBER SECUNDUS. NEMUS.

H_2

Me nemora atque omnis nemorum pulcherrimus ordo
et spatia umbrandum late fundenda per hortum
invitant ; hortis nam si florentibus umbra
abfuerit, reliquo sua deerit gratia ruri.
Vos grandes luci et silvae aspirate canenti !
Is mihi contingat vestro de munere ramus,
velant unde sacri quando sua tempora vates,
ipse et amem meritam capiti imposuisse coronam.
Jam se cantanti frondosa cacumina quercus
inclinant plauduntque comis nemora alta coruscis.
Ipsa mihi laeto fremitu assensuque secundo
e totis plausum responsat Gallia silvis.
Nec me deinde suo teneat clamore Cithaeron
Maenalaque Arcadiis toties lustrata deabus,
non Dodonaei saltus silvaeque Molorchi,
aut nigris late ilicibus perplexa Calydne
non vallis nemorosa cupressifera Cyllenes.
Una meos cantus tellus jam Franca moretur
quae tot nobilibus passim laetissima silvis
conspicienda sui late miracula ruris
ostendit, lucique solum commendat amoenis.
Quisquis es, in patrio villam qui condere fundo
forte paras ; hac parte tuas metaberis aedes,
unde tibi liber pateat prospectus in hortum
exstantem vitroque domus bipatente fenestrae
ordinibus longis Eoi lumina solis
accipiant. At qua veniunt de parte procellae
horrifer unde Aquilo brumam molitur et imbres
plantabis silvam. Ni contra providus obstes
omnia quippe ruat Boreae intractabilis ira,
ille etiam rupesque altas montesque supremos
silvifragis agitat flabris et murmure rauco
aestuat, illisis per colles robora ramis
quassa gemunt, plangunt valles et magnus Olympus.
Tuque adeo silvam rapidis opponere ventis
sis memor, ut frangant ventorum verbera rami.
Talis et ipsa mari qua Neustria parte Britanno
procurrit, silvis late defenditur altis
Oceani contra ventos Boreaeque furores ;
hic pagi ingentes, ingentia praedia magnis
divisa arboribus toto sub litore prostant.
Nunc age, quae nemoris ratio, quae forma parandi
expediam. Quamvis ipsa de stirpe parentis
pullulet et tenues tollat se quercus in auras
aut mutata solo ramis exsultet opacis ;
forma tamen nemoris non sit mihi gratior ulla
quam quod per campos posito de semine crevit.
Et quamquam sit agro praelongum tempus inerti
durandum ac tardae surgant de semine quercus,
his tamen, his longe veniunt felicius umbrae ;
nam certum est de glande satas radicibus imis

altius in terram per se descendere plantas
majoresque adeo in caelum profundere ramos,
seu quod dediscant mutatam semina matrem
degeneremque ferant alieno ex ubere prolem,
sive quod ipsa sibi cognatae inolescere terrae
glans primo melius paulatim assuevit ab ortu.
Proinde nemus sparsa cures de glande parandum,
sed tamen ante tuo mandes quam semina campo,
ipse tibi duro robustus vomere fossor
omne solum subigat late explanetque subactum.
Cumque novus fisso primum de germine ramus
findit humum, rursus ferro versanda bicorni
consita vere novo tellus cultuque frequenti
exercenda, herbae circum ne forte nocentes
proveniant germenque ipsum radicibus urant.
Nec cultu campum cunctantem urgere frequenti
et saturare fimo pudeat, si forte resistat
culturae, nam segnis humus superanda colendo est.
Ipsa tamen ratio nemoris non una serendi.
Est qui per campos spargit sine lege, sine ullis
ordinibus glandes, at digerit alter in aequum
omnia quincuncem, certis dimensa figuris,
ut latere ex omni, recto via limite quadret.
Ludicra uti fictis belli simulacra sub armis,
buxea composuit legio quem Schaccia ludum
nympha Italis quondam primum monstravit in oris.
Exhibet alternos tabula interpicta colores
atque omnis justo partitus limite campus
aequali et spatio et forma respondet ab omni.
Tuque adeo sectas seu matrum e corpore plantas
deponis sulcis, seu terrae semina mandas,
indulge ordinibus, terram juvat ordo, quod ipsis
divisa arboribus vires dabit omnibus aequas
et vacuo poterunt se rami extendere caelo.
At dum spem primis ostendit frondibus arbos,
tu procul hinc pecoris prohibe genus omne petulci
urentesque malo nova germina dente capellas.
Acer equus colles hinnitu rumpat acuto
liberaque immensos errent armenta per agros,
sed parcant nemori tenero ramoque recenti.
Pro quo sunt circum lento de vimine saepes
texendae aut fossa rivus tellure per herbam
ducendus, longeque greges post claustra tenendi.
Deinde ubi jam certos paulatim silva per annos
creverit et terrae radicibus haeserit altis
omnis ramorum ferro tollenda recurvo
luxuries, ne par nondum sub pondere truncus
succumbat ramoque animos profundat inani.
Quas autem quercus ima de stirpe recides
has se efferre solo et magis exsultare videbis
ceu plus accipiant ipsa de caede vigoris,
et quae terra humili se tollere tempore longo
vix potuit, tenues demum manifesta sub auras
assurget late ramis frondentibus arbos.
Cum vero validis radicibus ardua caelo
exierit, poteritque Notos durare frementes.

Vestra sub enodi describere carmina trunco
discite pastores et iniqui jurgia pagi.
Ne tamen aut ferro immiti rigidave bipenni
ne lucos violate insignes grandibus umbris ;
illis numen inest, sunt qui videre fluentes
roboris incisi laeso de cortice guttas
sanguinis et trepido ramos horrore moveri.
Scilicet haec quondam, priscos incesset agrestes
relligio, crimen pavidi qui triste putabant
antiquas dura quercus temerasse securi.
Crimine pro tali sensit Dryopeius iras
caelestes, ferro Haemoniam cum tollere quercum
ausus et infesta Dryadem violare bipenni.
Nymphae fida Ceres pro tam furialibus ausis
sumpsit ab injusto meritas Erysichthone poenas.
Grande nefas adeo est sacros exscindere lucos
in quibus horrorem tenebrarum altosque recessus
atque umbras atque ipsa silentia vulgus adorat.
Nam sacer est lucis vastisque recessibus horror.
Et mos priscus erat quondam portare piandae
liba Pali quando silvam vicinia ferro
laeserat aut ramo lucum spoliarat opaco.
Ipsaque silva olim meruit Dodonis honores,
tempore quo quercus oracula sacra ferebant
fatidicae vatesque ipsos ventura monebant.
Cumque feret truncos arbor procera valentes
et sua frondosae diffundent brachia fagi
pastor sub ramis frigus captabit opacum
cum gregibus, calamoque suos cantabit amores.
Nil tamen incestum lucis agitate sub altis
pastores ; sacro nemorum sed parcite honori.
Vos folia et rami, vos alta silentia testor,
est Deus, est vestris Deus in penetralibus ultor
justa parum castis mittat qui fulmina lucis.
Sed dum per silvas pubes cantabit agrestis
turba aderit volucrum festo quae murmure lucum
personet et vario permulceat aera cantu.
Ipsa suae Philomela olim plorata sorori,
omnes implebit Terei de crimine ramos
noctes atque dies et conscia saxa movebit.
Et vestris discant volucres assuescere silvis.
Plurima per volucres caelum monet : improba cornix
saepe cava e quercu ventos praedixit et imbres
unde suis rebus praesagia ducat arator
auguriumque petat caelumque exploret et auras,
at lucis diras volucres absterreat altis.
Et cum plantabis silvam, tibi plurima et ipsis
quercubus est inter fagus miscenda neque altas
de genere hoc, duro cum robore, rejice cerros.
Est quoque glandifera celebris de gente supra omnes
iliceis regnat longe quae maxima silvis
aesculus ingentem nam late amplectitur umbram
ipsa ingens ramoque nemus facit una comanti.
Hanc neque profusi ruptis de nubibus imbres,
non venti, non durae hiemes tristesque procellae
convellant, altis adeo radicibus haeret.

His quercus sociis est semper laeta suoque
jungi et amat generi et cognatam agnoscere gentem.
Si quando armandae naves et bella paranda
det quercus nautis tabulata, det arma furori
bellantum, det ligna foco, det aratra colono
aut aliis alios porro sumatur in usus.
Sacra meo quercus numquam violabere ferro.
Decerpant de te ramos sumantque coronas
victores bello egregii quos Martia virtus
servato pro cive caput praecingere quercu
admonuit : meruit tantos haec arbor honores.
At quercus primos quae patria viderit ortus,
Maenalus an Ladon, an pinguia culta feracis
Chaoniae ? Memorat rumor diversa vetustus ;
Terra doce verum rumore vetustior omni !
Jupiter ut perhibent vastum dum conderet orbem
immanes terra nati de matre Gigantes
protinus ausuri caelum perrumpere et alto
bella movere Jovi ; turbam domat ille rebellem
in conjuratos molitus fulmina fratres.
Natorum caedem Tellus miserata suorum
fervidum adhuc ut erat Rhoeci complexa cruorem ;
dum fovet ingenti de corpore tenditur ingens
truncus et edurum crescit de pectore robur ;
robur sunt humeri, fit robur et ardua cervix,
et totidem tollit ramos quot grandia nuper
centimanus vacuo jactabat brachia caelo.
Truncum durus arat libro septemplice cortex
ingensque ingenti de corpore constitit arbos
ipsi quam laeso pro numine terra tonanti
devovet ; unde deo quercus sacra cujus opaca
primi mortales glandem fregere sub umbra.
Quamquam sacra Jovi sit quercus et illius umbrae
constet honos, paveat tamen alto vertice in auras
cum tollit sese nam sicubi forte rubenti
tela manu quatit insultans tonitruque corusco
Jupiter illius frontem quatit igne superbam,
dum parcit myrto bonus indulgetque myricae.
Nunc porro reliquas nemori describere partes
persequar. Accedant fagis et quercubus ulmi
et tiliae, nec erunt silvis frondentibus alni
indecores, et acer ligno bicolore notatum ;
et quae per montes ramis uberrima pinus
frondosae laetum praetendit frontis honorem
necnon et mixtae corylis fruticantibus orni
et cornus teres arbor et oryciae terebinthi
et piceae et loti et salices et idonea bello
fraxinus, at longe betulas taxosque repelle.
Supremos pinus montes abiesque coronet,
per silvam inculti teneant media omnia vepres
et dumi tantum de spinis laedere nati.
Arva nuces habeant late camposque patentes
et quae frenando in cellis dant vincula Baccho
castaneae ingentes et juniperi hirsutae.
Ne te autem lateat quo sint discrimine quaeque
plantandae hae species, paucis, adverte, docebo.

Ut viror est ulmo laetus ramique comantes
arduus alta petens turpi nec cortice truncus
ulmum adhibe ordinibus quoties fundenda per hortum :
sunt serie spatia ingenti tendendaque totis
aestivos contra soles, umbracula campis ;
una alias inter texendis aptior ulmus
marginibus spatiorum exornandoque vireto.
Seque adeo series plano super aequore tendat
ulmorum tractu longo quantum ipsa tuentum
lumina, vel gressus valeant lustrare sequentum.
Tales Bellaquei viridaria fontis et hortos
exornant ducti, diverso limite, tractus
ulmorum immensi praetentaque brachia caelo.
Hic magnis nullus spatiis modus ipsaque late
et viret et quadrat versu non simplice scaena.
Corycius sic ille senex qui rure paterno
Oebalii coluit ripam camposque Galesi
ponendas in mille modis, mille artibus, ulmos
et longa campos illarum ambire corona
aut rectos seriem in versus differre docebat.
Arboris immensae crescit numerosa propago
et docet in similes stirpem sobolescere ramos ;
verum aliae obturbant aliis ni forte serendum
in partes justo dirimas discrimine campum.
Ipsaque Threicio vati quae tenderet umbram
ulmus digna fuit cum valle rediret Averna
et sese ad superos rapta bis conjuge ferret.
Arduus ad gelidum mons est Rhodopeius Hebrum.
Monte super citharam simul impulit umbra comantes
densa simul ramos praetendit et undique multa
arbore componit subitum nemus : adfuit ilex
et platani et salices et coniferae cyparissi.
Una tamen reliquas super ambitiosa sorores
ulmus tollebat sese vitemque maritam
vati ostendebat qua non spernenda moneret
connubia, at plantae monitus neglexit amicae.
Namque viro fatale fuit socialis honorem
vitavisse tori atque omnes sprevisse maritas.
Nec tiliam faciles quae det spatiantibus umbras
et caput alta ferat spernas plantare, sed inter
plantandum memori veniat sub mente Philemon
nec non Baucis anus, casti quos foedere lecti
et pietas et amor, tecto sub paupere, quondam
junxerat hospitio susceptus Jupiter ambos
annorum jam mole gravis et inutilis aevi,
esse dedit virides tilias : hinc sexus uterque
servatus tiliae quae mas et femina nunc est,
torno planta habilis nemori nec tarda parando.
Ipse etiam in silvis non aspernandus acernae
frondis honos tiliae forma foliique colore
non multum absimilis rigidi sed corticis arbor
informem truncum crebris arat horrida rugis.
Quae se autem late partes profundit in omnes
ipsa teres trunco passisque amplissima ramis
pinus erit toti non ultima gloria luco
aeternum quando divinae frondis honorem

servat et ingenti nemora inter frondea trunco
assurgens late silvam dominatur in omnem ;
grata deum matri, postquam Cybeleius Attis
mortales vultus truncum duravit in illum.
Hac olim, ut memorant vates, ex arbore victus
Marsya per Phoebum nudatus pelle pependit.
Ille terebrati per certa foramina buxi
cum digitis molles rudis alternantibus auras
conciperet lignum stulte miratus et usum
pastoresque inter, buxo resonante, superbus
carminis auctorem vocat in certamina Phoebum,
qui dignas vili poenas ex hoste recepit.
Ut se praeduri valido munimine septi
pinea nux contra ventos defendit et imbres,
ipsa potest pinus montes exstare per altos
impune et rapidis sese committere ventis ;
nam ventos amat et montes et vallibus imis
languet ubi tenuem ramorum proferet umbram.
Nascuntur passim coryli, sed cornus et orni
per lapidosa situ loca inaccessosque recessus
exsultant ventosque ultro patiuntur et imbres.
Alni autem et salices rivos et laeta fluenta
praetexunt, et prisca sibi si fabula constet,
ambo olim socii unanimes piscosa secundum
flumina lintre cavo vitam linoque trahebant.
Festa dies aderat pagum solemnis in omnem
sacra Pali, festae lucis dum retia tendunt
immemores, iram divae sensere furentis.
Namque ut erant fluvio intentos operique vacantes
indignata Pales aeternum litore in ipso
figit et ignava duratos mole coercet
ad terram, longae patiantur ut otia poenae.
Qui tamen humor aquae praeter labentis obibat
aerias utrumque dedit frondere per auras ;
sed frondes ipso vel adhuc de crimine pallent
longa quibus turpes dicunt convicia ranae.
Tu declive solum et supremos consere montes
abietibus, montes laetabitur inter apertos
ardua per se arbos. E silva hastile recisum
infodiatur humo, nec multum tempus, et illa
in caelum late ramis ingentibus ibit,
neglectura Notum cursusque ausura marinos.
Sed per planities camporum fraxinus aequas
miti danda solo, non est ignobilis arbos.
Postquam Pelidae dedit olim Pelio ab alto
fatalem armipotens Hector qua concidit hastam
ipsa quidem frangi patiens sed nescia flecti.
At non Heliadum fortuna tacenda sororum
grandibus in silvis quae dum fraterna dolerent
funera populeae fecerunt semina genti
flavaque maerentum fletus in succina versi,
tam magno majus pretium fecere dolori.
Tu sociam nemorum gentem hanc admitte tuorum !
Omnibus arva licet plus haec amet Itala terris,
et patrem Eridanum ramo exsultante coronet.
His autem saltus cures implere profundos

arboribus, laetae veniunt namque omnibus umbrae,
omnes vim similem cognato e semine ducunt.
Et quamvis ebeno dites serat India lucos
pictus odorato sudantia balsama ligno
portet Arabs, ramis depectant vellera Seres
thuraque de silvis veniant generosa Cilissis
omnibus in templis, omnes adolenda per aras ;
ipsa mihi Francis quae collibus edita surgunt
plus placeant nemora et felices frondibus umbrae
digestique suo per campos ordine luci.
Nec se vana mihi praeclarae filia silvae
et genus antiquum laudarit Pontica pinus.
Nec jam quaesierim veteris pineta Lycaei.
Atque Cytoriaco natas de vertice buxos
aut sacra late horrentes formidine lucos
vallibus Idaeis atque Arcadio Erymantho.
Quando nec similes nec tam exsultantibus umbris
tollebant caelo quales nunc Gallia silvas.
Saepe tamen rupto pubent cum germine rami
aeculeaeque virent per campos frondis honores,
annus corruptis bacchatur pestifer auris :
unde gravi ferus illuvie se bruchus in ipsas
effundit frondes, it late exercitus ingens
ore vorax avido, et silvam depascitur omnem
necnon et glomerata modis animalia miris
erucae, forma horribiles et quae mala taetro
cantharis arboreos foetus incestat odore.
Illas, cultores, si vos quae cura tenebit
servandi nemoris, quam primum tollite pestes,
udi ni primos Maii rumpantur ab imbres.
Nec nova defodere in terram virgulta neque altis
sessandum veteres ferro decidere ramos
arboribus prolemque aliam supponere lapsis.
Ipsa proinde omnem per agrum tibi crebra juventus
exsultet quae sedi haeres succedat avitae.
Et tibi sunt statuenda loco plantaria certo,
unde genus silvam possis differre per omnem,
atque novo populo gentem reparare caducam.
Dumque vacas nemori curando umbraeque parandae
plantandis te non postremam impendere curam
edico arbustis, horti decor unde petendus
phillyreae et myrto et lauro et rhododaphnae et acantho
gelsiminoque citrisque et tonsilibus cyparissis.
Planities ipsi proprior quae praejacet horto
carpinei nemoris partim exornanda virenti
praetextu, tonsa partim cingenda cupresso.
In tractus longos facilis tibi carpinus ibit,
mille per errores indeprensosque recessus
et molles tendens, secto ceu pariete, ramos,
praebebit viridem diverso e margine scaenam :
primus honos illi quondam post additus ordo est,
attonsaeque comae et formis quaesita voluptas
innumeris furtoque viae obliquoque recessu
in tractus acta est longos et opaca vireta.
Quin etiam egregiae tendens umbracula frondis
temperat ardentes ramis frondentibus aestus.

Quamquam autem rasas bene digerat ordo cupressos
perpetuam in seriem, melius descripta tenebunt
intervalla situ certo certisque figuris.
Namque ut tonderi docilis fingique cupressus
et per se patiens in quaslibet ire figuras,
ipsa suo virides discriminat ordine campos.
Ne te paeniteat Ceae pulcherrime gentis
infelix Cyparisse, graves quod senseris iras
Silvani qui te tanto donavit honore.
Cervus erat quondam juveni dilectus, et ipsi
Silvano, qui dum frigus captaret in herba,
hunc puer imprudens jaculo transfixit acuto ;
utque suum agnovit, percussit pectora palmis
se miserum inclamans, non ipsum excusat amore
errorem factum verbis objurgat amaris
Silvanus durum increpitans et crimen acerbat.
Ille, probo victus simul oppressusque dolore
pertaesusque sui, lacrimarum flumine largo
lavit humum. Tellus isto tepefacta calore
de puero tecum fecit, Silvane, cupressum.
Olim monstrando per sese nata dolori
arbor erat, sed nunc ornando commoda ruri
si praesertim humili se pumila vertice tollat
et versu oblongo pratorum extrema coronet
hortorumque aditus, aut sicubi detumet agger
herbidus in terram, nutu clemente, jacentem.
Namque comae aeternum servans felicis honorem
tendit inaequales ramos cristamque comantem
et longum foliis viret immortalibus aevum.
Immites etiam fortis contemnere ventos
et plus laudis habet ventis agitata cupressus.
Tum folio nitidam semper, semperque virentem
tortilibus ferti nodis aut vimine lento,
phillyream late hortorum praetende sub ipsis
parietibus, virides per se namque illa tapetas
textu imitata suo et magnarum aulaea domorum,
prospectu late campum oblectabit amoeno.
Et sic per muros errare licentius omnes
phillyream patiare, suis quos texere ramis
gaudeat et viridem passim praetendere scaenam.
Atque suo tenues non ille paraverit horto
delicias mollis qui tendere norit odoros
ad murum plexis scite per mutua ramis
gelsimini textus priscis apiaria saeclis.
At nisi per cratem doceas haerere salignam
parietibus per se trunco male fultus iniquo
vix constare frutex poterit, qui more tenacis
lascivaeque hederae multa ambitione per omnes
intendit sese muros et cratibus haeret
lento errore sequax et ligno ductilis arbor.
Adde quod et faciles et centum nexibus aptos
et dociles fundi, longa propagine, ramos
explicet et ramis flores bene olentibus addat,
unde velint sese molles ornare puellae
atque ipsae matres aras ac templa coronent.
Ipsa peregrini tibi ne quoque copia desit

gelsimini, seu quod per valles floret Iberas
seu Lusitani quod pallet sidere caeli,
sive quod extremis per pontum affertur ab Indis.
Omnibus his species sua certa suique colores,
sed non vos quamquam Zephyris spirantibus aurae
optatique sinant redeuntia tempora veris,
mollis non ego, vos hortorum gloria, flores
gelsimini, properare velim. Temeraria bellis
quam mala laedit hiems sat numquam extrema timentem
frigora, testis erit quantum differre juvabit,
praefestinatis male floribus invidet ater
saepe Aquilo, prosint alienae exempla ruinae.
Vos invisa igitur ne frigoris aura relicti
vestras perdat opes justo servare calori.
Non tamen ulla magis fontes ornabit et hortos
arbor Atlantei quam quae viret arbore mali ;
illi est aeternus folii decor, inter opacum
albecunt nitidi flores nemus, aurea ramis
poma micant fulvoque ardent radiata metallo.
Si nemus auricomum silvaeque arbusta virentis
corbibus in quernis felici induxeris horto,
semper flore novo semper ditabere pomis.
Unde suum accedet decus hortis et sua ruri
gratia. Nam pariter fructuque et flore superba
implebit teretes arbor spe divite ramos.
Ne vero, cum flos argento concolor albo
auriferi nemoris ramis crebrescere coepit,
ne prohibe effusas carpendo a flore puellas.
Ad praedam conjux omnisque domestica pubes
accedant et flore domus laetetur odoro.
Serta legant omnes et inumbrent ora coronis.
Nam nocet ipsa sibi viresque profundit inanis
luxuries, cupidis illam permitte puellis,
scilicet hos pro se flores in serta puellae
nectere amant fructuque sinus implere recenti.
Illius infelix Atalanta cupidine pomi
jam vinci se posse suo monstravit amanti,
quamvis ipsa viros currendo vicerat omnes.
At numquam vel odore novo vel ditibus umbris
arboris auricomae felix laetabitur hortus,
quin procul avertas inimicae incommoda brumae.
Tuque adeo rapidis violenti flatibus Euri
ne noceant, occurre prior munimine firmo,
praetentorum operum ductive crepidine muri.
Illa proinde citro sedes nemorique beato
optanda in primis quae nulli obnoxia vento.
Nam praeter rapidi quam vastant omnia venti
ipsa etiam patriam Assyriam Medosque calores
solis amans numquam obliviscitur aurea malus.
Nec ratione alia glacialem ad Strymonis undam
languet, ubi Hesperios exsultat laeta per hortos.
Idcirco mollem laedant ne frigora plantam,
cum Boreas florum semper saevissimus hostis
torquet agens violentam hiemem vel nubila differt,
est tibi porticibus longum retinenda sub altis
et contra duros hiemis servanda rigores,

donec agat Zephyros annus solemque reducat.
Sic tibi florebit nemus admirabile luxu
perpetuo semperque novos halabit odores.
Diversas porro species diversaque poma
arbor habet : tendit citrus se gibber in orbem
oblongum spissoque suum sub cortice succum
includit : tristes gustus acidique sapores
sunt interdum aliis, quos ora offensa recusent,
quamquam cor fovet is, qui linguam torquet amaror.
Sunt alii gustu mites, limonia qualem
gens habet Etrusco quae laudatissima rure,
et Lusitanis malum quod venit ab oris.
Est etiam pomum cui primum Aurantia nomen
urbs antiqua dedit, sub Dircaeo Aracyntho.
Ipsa quidem citris sunt longe Aurantia mala
pelle magis molli et magis ubere rorida succo,
queis sola diversos faciunt diversa sapores.
At super aurifero memorant quae plurima pomo
carminibus Graii vates ne quaerere cura,
ut quondam Hesperidum fuerit cultura sororum
ad magnum Atlantem, Mauri sub litore ponti,
ut ferus in telis et caesi pelle leonis
Alcides per vim dites irruperit hortos
pomaque sopito male custodita draconi
primus Aventino victor plantarit in agro
ruraque citrigenis repleverit Itala ramis.
Nam sunt multa et adhuc quorum te cura requirat,
ut teneras myrtos et purpuream rhododaphnen
auricomo nemori ac pomis flaventibus addas
et suus est illis etiam decor et sua forma,
ipsi autem in primis divum de munere myrto.
Et quondam, ut fama est, cum primas aurea myrtos
plantaret Venus umbrosis in vallibus Idae,
festa cohors illas circum ludebat Amorum,
lucentem ad Lunam purae per tempora noctis.
Quippe Venus myrtum plantis ex omnibus unam
ipsa sibi optavit quondam propriamque dicavit
non aliam ob causam sua velant simplice myrto
tempora nuptae omnes ad solemnes hymenaeos.
Ipsa deum regina toris praefecta maritis
taediferas adhibet sacra ad mysteria myrtos.
Hinc etiam Elysiis in vallibus omnis amantum
turba suas et habet myrtos, et myrtea circum
silva tegit, quotquot nec amor post fata reliquit,
Phaedramque tristemque Procrin maestamque Eriphylen.
Is non unus honos Myrto sibi victor ovantem
illa nectebat quondam de fronde coronam
Tudertus, victisque prior de more Sabinis,
imposuit capiti myrtum inseruitque triumphis.
Ipsa arbos trunco est humili nec vertice celso
mollibus et foliis et ramo crebra comanti ;
illius et blando nymphae tanguntur odore
frondis et eximiae mirantur praemia formae.
Si calor inclemens fuerit vel frigus iniquum
utraque vis myrto namque est metuenda, calores
tu nimios nimiumque cave pro tempore frigus.

Unde juvet plantam quadrato includere ligno,
ut cum saevit hiems illam sub tecta reponas
aut fundas gelidos fontes dum perfurit aestus.
Et si qua est pietas ab acutae vulnere falcis
et pecoris morsu, ramos defende recentes.
Est quoque qui nemori citrio myrtoque virenti
grandibus impositam rhododaphnen misceat urnis.
Nam plantae alterius niveo alteriusque rubenti
confusus de flore decor venit additus hortis.
Vallibus irriguis et fontes propter amoenos
floret odoratis laurus pulcherrima baccis
nobilis aeternae cui gloria frondis obumbrat.
Nec quis dotibus his natam de stirpe pudenda
esse putet, ripa e Peneide maxima quondam
orta fuit virgo summi nurus esse tonantis
quae poterat si forte deo contenta marito,
audisset primos Phoebi victoris amores.
Ille humeros pharetra insignis spolioque superbus
Pythonis meritoque suo quaerebat amari.
Felix virgo, dei thalamos si forte rogantis
Solis equis caeloque omni dotanda tulisset.
Quamquam caelestis sprevit dum vota mariti
grande tulit pretium servatum nympha pudorem
et quos laurus habet Phoebi de munere honores,
quod templis toties, quod sit celebrata theatris,
Tarpeiique Jovis postes figenda sub altos
summa suis late Capitolia frondibus ornet.
Tu sacros Phoebi tripodas, tu sidera sentis
tu casus aperis rerum praesaga futuros.
Te juvat armorum strepitus clangorque tubarum,
perque acies medias saevique pericula belli
accendis bellantum animos, te Cynthius ipse,
te Musae vatesque sacri optavere coronam.
Est etiam arborea florens de gente ligustrum
Persarum, volucres peregrino ex alite cristas
caeruleo quod flore refert ramoque comanti
et floret primi frondent cum tempora veris
atque suo virides hortos incendit odore.
Quid memorem quanto se Punica malus honore
efferat ut virides ramis fruticantibus hortos
ornet et ardenti ramos convestiat ostro.
Nam neque se quisquam florum de gente neque ipso
de genere arboreo simili se jactet honore.
Fronde super viridi multo flos aureus igne
et formae insignis varioque volumine crispus
lucet et egregio per agros splendore superbit.
Postquam autem flori sua denique forma recessit
purpureo pro flore suum se fructus in orbem
informat tenditque novo super orbe coronam.
Intus quae Tyrio sunt perlita grana rubore,
mille latent digesta suos ex ordine certo,
per loculos, ceu cum moliri cerea regna
coepit apis mellique suas distendere sedes
ordine multifido et crates fundare favorum.
Nam sua cuique acino cella est angusta suusque
ordo quem tenui saepto membrana coercet

durior et reliquae ponit fundamina moli.
Granaque sunt ori per sese dulcia tantum
quantum acida et mixtum referunt ab utroque saporem.
Unde corona autem, seu purpura mixta coronae,
venerit huic pomo, non est exponere longum.
Maura fuit prisco nomadum de sanguine virgo
et quantum color ille tulit formosa, sed isti
non par respondit fati indulgentia formae.
Nam patrios vates atque ipsa oracula divum,
dum se virgo super nimis ambitiosa rogaret,
responso vatum ambiguo sibi regna putabat
portendi, quando spondebant fata coronam.
Demens quae vatum potuit confidere dictis !
Namque triumphantis dum se referebat ab Indis,
illam connubii specioso nomine cepit
vitisator Bacchus ; mulier frustrata coronam
erepti retulit pretium dotale pudoris.
Postquam facta virens de corpore virginis arbos
formaque successit formae diversa priori.
Nec decus hortorum non juverit, horridus ille
sit licet et folio rigeat paliurus acuto
et Rhamnus spinae nomen cui contigit albae
frondiferumque caprifolium et silvestris acanthus,
alceaque Idaeusque rubus ruscique halimique ;
et quas mille modis ad normam ponere norit
villicus arbuteo fruticosas de grege stirpes.
Nam neque multiplices dicendo exponere formae
est tempus, nec jam species fas ire per omnes.
Ipsa horto egressis se silvis scaena coruscis
explicet, atque omnes divortia longa viarum
differat in partes et partibus omnibus idem
angulus et spatio respondeat unus ab omni.
Quamquam alias alii describunt saepe figuras
qui nemori obliquos tendunt involvere flexus
ordine ab adverso, postquam via limite recto
in varios tractus se longe effusa tetendit.
At tibi seu recto spatiorum linea versu,
seu forte obliquo se proferat, aureus ornet
pulvis iter, vel gramen humum de caespite pingat.
Si vobis horti nemora aut spatiosa terantur
non desint quae vos portent carpenta, puellae
et matres, ne forte pedes via longa fatiget,
quamquam praevalidas labor is quoque forte juvabit.
At de phillyrea tonsas seu ducere saepes
contingat nemoris virides seu tendere textus
carpinei, lenti seu flexile vimen acanthi,
in testudineum moliris flectere dorsum,
forcipibus crebris ramos compesce fluentes.
Nam nisi praesectis reprimas hastilia virgis
jam sua tonsilibus tolletur gratia textis,
si quid saepem ultra versu turgebit iniquo.
Et quoniam semper spatiis injussa virebunt
gramina, semper erit tellus purganda neque ullis
sordibus aut ullis tractus glaber horreat herbis.
Hunc autem in primis, hunc villicus ipse laborem
experiatur, eas partes agat ipse feraces

figat humo plantas et campum floribus ornet.
Vosque, o solerti, famulantum turba, magistro
ferte simul vestramque operam vestrosque labores,
ferte alacres istique manus impendite curae.
Pars habiles terras spatia ad fundanda cylindro
prosubigat glebasque soli perscindat inertes ;
pars horto inducat fontes rivoque sequenti
et foveat plantas et temperet arva fluentis,
tonsilibus pars lenta paret retinacula textis,
pars nemus omne levet foliis et ruris opaci
luxuriem tollat nimiam, pars rasile buxum
tondeat ; hic ferro solers rimetur acuto
quae caeci fodiunt sinuosa cubilia talpae
sub terram reparetque solum, ferat ille serendos
areolis flores, opere omnis ferveat hortus,
praesertim villae certis si forte diebus
exspectetur herus rauca qui fessus ab urbe
dulcia secreti quaerat solacia ruris.
Felix ille, gravi rerum quem pondere pressum
semotum longe a strepitu, et popularibus undis
interdum molli patrium rus accipit umbra :
liber ubi penitus curarum animique solutus
tantisper respiret et aspera diluat urbis
taedia civiles permutans rure tumultus.
Nam medio seu forte calor decedere soli
admoneat, caelo invitet ceu vesper aperto
laetari summosque super se tollere montes,
ut se prospectu camporum oblectet amoeno,
blanda fatigatam mulcebunt gaudia mentem.
Ipse autem lucum seu fors errare per altum,
cum matutinae rumpunt nemus omne volucres
mugitusque boum de valle audire reducta,
cum pastae sese referunt ad tecta juvencae,
seu flores lustrare suos, seu visere fontes,
seu villam curas malit differre per omnem,
nescio qua laetam captus dulcedine mentem
insanos jam non aulae, non urbis honores
respiciet. Nam plus silvae rivique placebunt
et quae pura venit puro de rure voluptas
gramineusque torus vel simplice somnus in herba
quam foribus domus alta pavimentoque superba
porticus aut variis pictum laqueare figuris,
aut exquisitae per tecta opulenta columnae
rupibus excisae Mauris Indove elephanto
atque illusae auro Belgisque tapetibus aedes.
Hunc ego, Saturno quondam regnante, putarim
mortales primos vivendi habuisse tenorem,
cum primae quercus oracula prima ferebant.
Omne aevum in pratis molli sub graminis herba
ducebant montesque suos sua flumina norant.
Nondum Romanis rupes Tarpeia triumphis
dives erat ; rarae, septem sub montibus ibant
ad pastum pecudes et vallis Aricia viles
vix bene pascebat pratis Laurentibus agnos.
Multa alia ipse etiam possem praecepta referre
quae ruri passim ornando nemorique valerent,

ni pars restaret coepti properanda laboris
aspiceretque ratis portus jam fessa propinquos.

HORTORUM LIBER TERTIUS. AQUAE.

H_3

Vos liquidi fontes et stagna sonantia rivis,
speluncae vitreique lacus et amoena fluenta,
deliciae hortorum atque umbrosi gratia ruris,
numinibus vestris, vestro succurite vati,
si sensum fontes, si flumina numen habetis.
Fas mihi terrarum caecos penetrare recessus
et qua perpetui manent ab origine rivi
dicere et unde suos habeant vaga flumina cursus.
Quis tam dives aquae thesaurus ? Quove perennes
tam jugi porro replent se fonte lacunae.
Ipse mihi egregiam ducendis fontibus artem
monstranti dandumque hortis hac parte decorem
villicus accedat tota cum gente docendus,
ornando nihil ut desit quod serviat horto.
Tuque o curandae partes qui sumere villae
instituis fundoque suum moliris honorem,
vosque omnes cultum hortorum formamque professi
floribus et silvis latices inducite crebros,
namque animi silvis et floribus inde petendi.
Quaerat aquae fontes et terrae concava tentet
et vocet in rivos collectam vallibus undam
qui mea formandus venit ad praecepta colonus.
Ne deserta siti jejuno in tramite tellus
langueat atque solum morientibus aestuet herbis.
Non erit ille labor durus tibi, sicubi rupes
in caelum attollat sese de colle propinquo,
namque supercilio vicini collis ab ipso
semper erit largae vis plurima quam tuus undae
exprimat et campum fossor deducat in omnem.
Nonne vides rapidum Ligerim ingentemque Garumnam,
quique Parisiacos fecundat Sequana campos
et Rhenum et Scaldim et Rhodanum, magnumque fluentem
Danubium atque alios descendere montibus amnes
sive cavis subter spatium sit inane cavernis,
hospitium undarum seu quod spirabilis aer
inclusum frigus rupis cum sensit opacae
paulatim in tenues longo fluit agmine rivos :
unde ipso tepidae sudant humore cavernae,
quales marmoreis guttas stillare columnis
humenti caelo et bruma nigrante videmus.
Rupibus idcirco ex altis permanat aquarum
roscidus humor et uberibus flent omnia guttis,
seu quod per montes altos tellure sub ipsa
imbribus e caelo ruptis nivibusque solutis
multarum sese vis plurima cogit aquarum

ima petens donec jam copia viribus auctis
tum demum erumpat campoque insultet aperto.
Nec desunt quorum melior sententia menti
qui perhibent fontes genus altum accersere ab ipso
Oceano. Nam totum orbem circumfluit ingens
Oceanus magnae subter spiracula terrae
qui subit in tenues fusus ceu corpore venas
it sanguis totique facit commercia moli.
Quo fit uti numquam crescat ripisque redundet
pontus ubi vasti de partibus omnibus orbis
undique tot tantis concurrunt fluctibus amnes.
Interior nam cum raro sit corpore tellus
inque specus altos imperfossosque meatus
interdum descendat et in loca concava sidat,
unda maris rarae per curva foramina terrae,
perque sinus ipsos furtivo lubrica lapsu
paulatim insinuat sese caecumque per imos
aut quaerit calles iter aut molitur eundo.
Atque ubicumque magis ruptae se viscera terrae
diducunt crebroque patent adaperta meatu,
tum largus magis atque magis se fundit aquae fons.
Idcirco latices manant ex aequore falso
non falsi ; nam cum multum tellure sub ima
multiplices se per salebras et acerba locorum
perque cavos flexus et inaequales per arenas
torsit agens maris unda, salis quae crassa marini
materies haerebat aquae purgatur, et omne
ceu per cola means vitium detergitur undae.
Nec per se haeret aquis ullus sapor aut color ullus
quos terra de matre petunt ; hinc saepe nocentes,
saepe salutiferas vario discrimine vires
pro varia tellure, videbis ducere lymphas.
Tales Borbonios, tales fas credere fontes
Pugiacos, succo affecit quos terra salubri
per quam sublapsi medicatum hausere liquorem,
unde omnes per se valeant avertere morbos,
nec vim tantam alibi poteris sentire medentum
nec tam praesentem divum cognoscere curam.
Ergo tibi labor is primum impendendus ut horto
inducas fontem vicino e colle petitum.
Nam vicinus aquam collis dabit, undique terram
late ipsum circa montem et declivia montis
assiduus fodere et ferro explorare memento.
Si natura soli fontes sperare vetarit
qualis gleba gravis vulgo perhibetur arenae,
quaesitos voto rivos optabis inani.
Vidi ego, qui fontes horto dum forte rigando
quaereret et fosso nullos reperiret in agro,
creber aquam, votis nil proficientibus, omnes
orabat superos nec aquam per vota ferebat.
Et qua Medonici sese subducere colles
incipiunt, vir nuper erat ditissimus unus
qui fuit in Francis ; nam fundi largus opimi
ingentes campos centum vertebat aratris,
huicque suas et opes atque auri magna talenta
Rex servanda dabat, regni pro rebus agendis.

Ille domum jam tum supremo in monte pararat
magnificam limenque domus praetenta sub ipsum
planities, late campum assurgebat in omnem
arduum opus totique agro spectabile et urbi,
nec fundo deerant horti silvaeque virentes,
non compos late pulcher prospectus in omnes :
sed fontes deerant et aquae nullique per herbam
errabant rauco ludentes murmure rivi.
Ergo cavae ferro penetrantur viscera terrae
atque omnes pariterque operas artisque magistros
convocat ipse loci dominus nec sumptibus ullis
parcit aquae cupidus, major quoque fontis habendi
per non tentatas crescit fiducia terras.
Quin etiam fontes, ipsa de nocte, repertos
somniat et voto vigilans se pascit inani.
Namque omnem late loca per declivia campum
rimanti totoque solum sub monte moventi,
nullarum prorsus se spes monstrabat aquarum.
Difficiles adeo pro conditione locorum
interdum terrae fonti inveniuntur habendo.
Ipse ergo grates invento fonte colonus
persolvat superis et numen ruris adoret :
"Hoc ego pro vobis, vos hoc praestate coloni."
Quamquam saepe cavis tereti siphone colonus
ducit aquas puteis, et quos natura recusat
arte facit fontes. It machina pensilis alto
e tubulo lymphas motu siphonis anhelo
quae sursum attollat moles licet ipsa repugnet.
Qualis aquas sub ponte novo Samaritis ab imo
excelsa educit fluvio eductasque refundit.
Si quem forte suo non antlia juverit usu
illius oret opem sola qui voce liquentes
percussa de rupe potest deducere rivos.
Ne tamen artis opem conatu quaerat inani
explorator aquae, nam multos terra fefellit,
arcani fontis dentur quae signa monebo.
Si pendens tumulis et collibus edita crebris
vel juncis fruticosa vel othlibus algida tellus,
aut si mollis erit limosa uligine campus
quique frequens herbis et caricis uber acutae,
hic dabit indicium laticis manifestus et ipsa
intus aquae carecta dabunt tibi signa latentis
quique soli fundo crescit condensus aquosi
muscus et humentem laetata conyza per algam
batrachiumque siumque et arundiferae calaminthae.
Cum diverso igitur de colle coegeris undam
errantem subjectum illam curabis in hortum
deduci. Ducendi autem non unica fontis
est ratio. Sunt qui plumbo testave receptos
vallem in subjectam soleant traducere fontes,
si via praesertim fuerit non longa latexque
colle in pendenti vena uberiore repertus.
Nam si cogendis et adhuc de valle propinqua
multiplicandus aquis venae non uberis ibit,
ille cavi angusto sub terram pariete saxi
includendus erit, quo defluus imbribus humor

vicinoque latex circum de rure coactus,
insinuans sese, muri per saepta meando,
agglomeret cursusque patens se laxet eunti.
Ne tamen unda fluat per iter salebrosa malignum
perque sinus caecos aut sordes ducat ab ipsa
terrarum eluvie, spatia inter certa locorum,
rivi cursum omnem putealibus infode fossis.
Nam planum per iter raperet quem cursus aquarum
limus iners fundo puteorum haerebit in imo,
nec poterunt raptae fossam transcurrere sordes,
cursu interceptae medio immersaeque lacunis.
Et quamvis caveae tractus penetrabitur altam
omnis subter humum, puteis tamen omnibus exstent
sublimes speculae, per quas vel turbida caeno
unda repurgetur vel fundo prorsus ab ipso
quae sordes se forte cavo infudere patenti
mittantur labesque omnis tollatur aquarum.
Nec mihi nec quisquam sumptus persuadeat istos
rure in privato ducendo impendere fonti,
quos quondam Arcolio fecit Medicaea sub alto
Lutetiam ad magnam, quando deduxit in urbem
pontibus impositos tanto molimine fontes.
Admirandi operis moles praecelsa superbos
pariete perpetuo sublime assurgit in arcus
suspensique fluunt grandi sub fornice fluctus
qui cursu late excisos labuntur eodem
per montes ac per substructas aggere valles.
Nam paries quadro jungit divortia saxo
per quem magnarum cursum frenavit aquarum
regina et totam fontes divisit in urbem,
hos autem quamvis admittat publica sumptus
pro populo fortuna tamen privata recuset.
Vosque mihi hic estis, quibus est res ampla, monendi
ne fors ducendo census pro fonte paternos
contingat vobis expendere ; vidimus istis
sumptibus eversasque domos absumptaque nuper
praedia magna, modum discant servare modesti
nec per compositos testa ex arente canales
ducere aquam pudeat proclinatasque per alnos.
Namque alnos perhibent ducentis fontibus aptas.
Fortunatus at ille suos qui praeter euntem
jugis possit aquae rivum traducere in hortos
absque alni aut testae plumbive canalibus ullis.
Quale Parisiaco lymphis pernobile in agro
Berniacum, largos uber cui Bivara fluctus
transfundit cursuque locum circumdat amoeno.
Tale Liancurtum, tales in finibus horti
Burgolii Andinis rapido qua flumine pulcher
it per agros Ligeris lateque effusus apertas
Salmurii in valles cursu resonante superbit.
Talis et ipsa etiam (sineres, natura) fuisset
quae vates Musasque suo jam provocat omnes
murmure multarum Polycrene dives aquarum.
At non te pigeat, fons o pulcherrime, vilis
si thalamus valli errantem confundat iniquae
nec cursum satis aequa tibi det terra decentem

per Sancaronios saltus callesque malignos,
vel sic Lamonidae placuisti. Si tamen, o si
uber ut es rigui laticis lymphaeque perennis
rure Bavillaeo flueres hortosque rigares
Lamonios, tibi laeta foret fortuna neque esses
de Themidi fidis, credo, postrema deabus.
Jugis enim quae lympha fluit de divite vena
praetereuntis aquae neque longos passa canales
plus juvat et fragili non est obnoxia plumbo.
Nam plumbum interdum rimas agit, ipsaque rimis
effluit et per agros misere deperditur unda ;
et fit semper aquae captivae injuria quando
ingenio per agros vult liberiore vagari.
Quod si non rivi jugis tibi lympha propinqui
contigerit, non longe horto cava perfode vasti
stagna lacus sub humum, quo se mox omne receptet
collectarum altis de montibus agmen aquarum
et cretosa imo sternatur glarea fundo
labentem per se, nam glarea distinet undam.
Qua vero fontes omnem ratione per hortum
quove modo rivos, qua digerat arte colonus,
quos quibus omnis aquae motus moderetur habenis
expediam : te nil horum nescire juvabit.
Mille modis dociles rivos et mille figuris
dispensare potes : me discere cuncta magistro
sustineant, veniunt porro quicumque docendi.
Ut quaesitarum tibi gratia prosit aquarum
sunt ad vicinas valles hortumque sub ipsum
arce includendi latices plumboque premendi.
Nam nisi pressa diu et presso glomerata canali
non alte erumpit venis bullantibus unda.
Multi saepe etiam tubulis utuntur aenis,
impetus ut rigido veniat magis acer ab aere
compressaeque tubis assurgant altius undae.
Ne tamen aut plumbi ductu aut frenantis aeni
inclusi caeco luctentur turbine venti
irrumpantque tubos et inania claustra pererrent,
unde gravi ipsa etiam cum vento exaestuet unda
perscindatque sinus omnes et vincula rumpat,
spiramenta tuos inter miscenda canales,
ut tenues laxet liber se ventus in auras.
Haud aliter quam cum cellis nova vina Falernis
spumantique cado infundit frenisque coercet
vinitor, ilignis aperit spiracula costis.
Ni faciat costas violento protinus aestu
quippe omnes rumpat vinum solvatque catenas.
Ergo cum latices hortorum in limine primo
collectamque jugis partiri coeperis undam,
in primis medio fons constituendus in horto :
per se uber tubulo qui sursum erumpat ab arto
quasque accepit aquas caelo ventisque remittat.
Fontem ipsum amplexus fundo labroque capaci
circumeat tumido seu graminis aggere muscus
sive laborato de marmore conditus orbis.
Proque tubo interdum variis simulacra figuris
imponunt, phocas alii Scyllasque biformes,

infusos alii rigido Tritonas aeno.
Ut Lucemburgo qui semifer exstat in horto
jactum fundit aquae Triton delphine superbus,
marmoreoque labri quamvis circumdatus orbe
nobilis Arcolica fons Lucemburgius unda
Sanclovio cedat fonti, quo laeta Philippi
tantum Aureliadae jactat se villa suosque
undarum egregio lucos commendat honore
et pagum domino se principe jactat in omnem
qui meruit primos populique et regis amores.
Hinc et aquae jactus vobis exempla petenda
conciliare decus vestro qui quaeritis horto.
Ille alios unus longe supereminet omnes,
cui non Francigenis certet de fontibus ullus
aut tantum fluere, aut se sic efferre sub auras.
Quadri namque lacus medio de gurgite plumbum
os aperit tumidum lymphis, stridentibus unda
erumpit scatebris et iter rimata solutum
turbinis in morem rapido petit aethera jactu
ceu rotet undantem liquidum per inane sagittam,
exsultant alti latices lapsuque sonanti
unda superfusam plaudendo verberat undam,
dum cadit et labrum roranti perpluit imbre.
At qui primus aquis fuerit salientibus ortus
exponam, dubio ni sit pro teste vetustas.
Phasidis ad ripam lecto cum robore pubis
Argolicae quondam Graia rate claviger ibat
Alcides et parvus Hylas comes ibat eunti.
Altus erat fagis terra in Bithynide lucus
Ascanium ad fontem quem praeter Thessala pinus
dum vehitur placida Minyae potiuntur arena
aequore defessos artus in litore ponunt,
Ipse autem longe socios praeit impiger omnes :
Alcidae dilectus Hylas fontesque requirit.
Ut ventum ad ripam quam de cervice gerebat
gramineis urnam ingentem deponit in herbis
lassus et extremae sedit sub margine ripae.
Tum pater Ascanius, thalamo sub fluminis imo,
Inachiam pariter matrem pariterque sorores,
Isinque atque Ephyram atque Lycaonidem Melaninam
et quaecumque lacus vicinaque rura colebant
Indigetes nymphas mensis acceperat altis.
Et vidit prior Isis Hylam obstupuitque videndo
miratur pueri vultus oculosque nitentes,
jamque fatigato herbaque in viridante sedenti
et parat insidias et spe praesumit amantem.
Ipse autem dulces ripa dum tollit ab alta
pronus aquas lapsus seu forte fefellerit udo
margine pes, pondus sive illum oppresserit urnae,
labitur, Isis adest labenti prompta, sed ille
instantis nymphae auxilium fluctusque refusos
dimovet et nisu per aquas luctatur inani.
Adsunt et nymphae comites puerumque morantem
patris ad Ascanii pendentia pumice tecta
invitant, harum sit ut his quoque numen aquarum.
Dum refugit nec habent jam brachia lassa vigorem,

fons fit aquae fontisque deus cui nympha repulsa
vindictae indulgens et jam crudelis amando
addidit excelsum ingenium moresque superbos
communem contra qui sese tollat aquarum
naturam nisuque altum irrequietus anhelo
nequicquam affectet, sequitur nam jugis euntem
lapsus et ex ipsa trahit ambitione ruinam.
At puer interea toto sub litore frustra
Alcidae quaesitus, eo clamante sonabant
Ascanides passim ripae collesque propinqui,
omnis Hylam rupes et Hylam nemus omne vocabat.
Mutatusque locum primus salientibus undis
fecit Hylas nymphae durus dum spernit amores
Isidis et fontes ipsos fugisse laborat.
Hinc salientis aquae celebres quaesita per hortos
et virides lucos una non arte voluptas,
nam varios pariterque modos pariterque figuras
addidit artis opus varium erumpentibus undis.
Cuncta Ruellaeo poteris quae visere ruri,
insignes tot ubi, tam magnis sumptibus undas
extudit egregii monimentum illustre laboris
Richelius, magnis ferret dum pondera rerum
consiliis regnique vices pro rege teneret.
Hic et digestos vario discrimine fontes
aspicias duci in praeceps sursumque reduci
inque omnes motus et in omnes ire figuras.
Hic et aquae jactum patulo vomit ore chimaera,
horrendum stridens, vasto nam fusus ab ore
it torrens spumantque rotati gutture fluctus
et dum se partes motus draco versat in omnes
terret circumstans violenta aspergine vulgus.
Inde tubi molem incurvi venator aenus
tendit in excubiis positus mortemque minatur.
Verum fatifera plumbi pro glande repentes
ejaculatur aquas et torto flumine saevit.
Frustrati risus vulgi plaususque sequuntur.
Sed quid speluncis memorem quam multa sub altis
ars ludit per aquam cum desuper intus ab imbre
artifici scatebrisque frequens stridentibus omnis
perpluitur locus et latices rumpuntur aquarum
insultantque solo, salientes undique rivi
grandibus humectant guttis pendentia saxa.
Sed quos non lusus, antri fontisque magister,
quae non per dociles molitus ludicra lymphas ?
Quamvis ista velint aliis praestare jocosae
Naiades, antra levi si quando scrupea tofo
moliri liquidosque parent inducere fontes
antris et lapides ipso ex oriente petitos
atque Erythraea suae conchylia nectere rupi,
aedificent alii manantia fontibus antra
pumice multicavo vel conchis summa lacunent,
quae per diversas concinnent rite figuras,
cuncta olim melius proavis incognita nostris.
Haec inhians oculis quaerat spectacula vulgus
quae populo exhibeat per tempora certa magister.
Tu grandes prudens et aquas et seria rerum

semper ama, lapsus quo sit librandus aquarum
disce modo, labris ut magna capacibus altos
impleat unda lacus fluvios imitata fluentes
stagnave tranquillae referens spatiosa paludis.
Ipse tuus si forte tubus satis oris habebit
accipiat fontem largum longeque remittat.
Nam placet ubertas in fontibus ipsaque semper
copia, quaesiti pars est et magna decoris.
Nec simili libranda modo similique figura
est aqua per jactus, in aquis si ludicra quaeras.
Effingunt alii ruptos e fontibus imbres
multifidis, alii radios et lumina solis,
emissas alii cornu e stridente sagittas,
verum alii rapida fluctus vertigine raptos
in praeceps, Siculae seu parva exempla Charybdis,
orbis in angusti labro describere tentant.
Unda agitata salit ceu cum crepitantibus ardens
aestuat in flammis liquor exsultantis aeni.
At de praecipuo latices errare jubebis
fonte redundatos crebrisque excurrere rivis
per campum, ipsi etiam stagnum accipiantur in amplum
currentes rivi, ne quid perdatur aquarum.
Nunc quibus errantem frenis ars temperet undam
dispensetque omnes sua per divortia rivos
describam. Licet indociles aqua libera per se
ire vias semper velit obsequiumque recuset ;
tu tamen ipse potes rivis imponere morem
et certos illis per humum describere cursus
erroresque viae ambiguos flexusque locorum,
quos unda interdum cursu fraudata tenebit
legitimo. Rivi crebris nam saepe morandi
flexibus et justa per campum ambage tenendi.
Talis Amymone per agros errasse putatur
Neptuni postquam injustos audivit amores.
Nam virgo infelix violatae plurima famae
praemetuens sese cursu vitabat eodem
atque sequebatur, nondum se forsan amantis
senserat illa dei factam de numine rivum
qui pariter fugiens sese pariterque secutus
circuitusque trahens sua per vestigia longos
implevit variis Dircaeum erroribus agrum.
Fusi igitur per mille vias fugientibus undis
undique praecipitent, secto sub gramine, rivi,
pars rapidis passim loca per praerupta fluentis
excurrat, qualis multo tumefactus ab imbre
dat sonitum saxis glomerato vortice torrens,
pars timido cursu per humum trepidare laboret
obliquam, quaesitus obex cunctetur euntem,
perstrepat ille cavas arguto murmure valles
insultansque solo tenues assurgere in iras
discat et imbelli jam saxa lacessere pulsu ;
jam ripae intentare minas et litora circum
nequicquam obstrepere et spumis aspergere truncos.
Quique fluit jam parcus aquae raucoque per herbam
in strepitu tenuis sine re, sine nomine rivus
si quando rivos vicina e valle minores

accipiat quondam in magnum se tollere flumen
audebit pontesque pati grandesque phaselos.
Persultet mollem laetissimus iste per herbam
aut musco in viridi, dum silvis ille sub altis
rauca gemit callesque minis objurgat iniquos.
Si quis erit, varios poterit qui tendere cursus,
aut tua prata riget lymphis aut sternat opimo
rura luto camposque ferax oblimet inertes.
Si tamen altus eat multa est tibi mole docendus
haerere in ripis et molli parcere prato.
Cum vero rivi rumpuntur fontibus et cum
vere natant udo valles atque imbribus atris,
prata nemusque solo contra defende regesto,
ne campum labes ultro se fundat in omnem.
Utque omnes rivos eadem non forma decebit :
sic et diversas rivis intendere ripas
riparumque toros vario discrimine disce.
Floribus hos, illos herbis et gramine puro
atque laborati praetende crepidine saxi.
Obscenas ripis velet sua canna paludes
aut celebres fulicis ranisque loquacibus algae.
Nulla tuos ornet puro nisi gramine rivos
herba, fluat nitidis ubi fons argenteus undis
aut aequale solum fulva sternatur arena,
quod virides ulmi praetextu frondis opacent.
Nam rivi ornandi ripis cultuque juvandi.
Dumque ibunt jusso loca per declivia cursu,
vallibus este viae faciles nullique morentur
si properent lapsi ripa e pendente lapilli.
Fontibus ipsa autem rivisque frequentibus omnis
silva sonet : nemorum turbate silentia, fontes,
murmure non uno turbate silentia, rivi,
perque omnes luci flexus aditusque viarum
undique sint latices, animos qui stirpibus addant.
Dumque suis oculosque tuos animumque tenebunt
deliciis rivi permulcebuntque morantem,
fors erit ut vitae subeat mortalis imago,
quae fluit instar aquae rapidoque obnoxia fato
it praeceps, nec fas longam sperare colendo.
Et vitae incertos quando meditabere casus,
fors erit ut tecum reputes quo turbine rerum
qui, quam difficiles agitent mortalia fluctus.
Forte etiam dices, quando te rivus habebit :
sic ibat Simois, sic tu, Penee, fluebas,
sic Hypanis, sic Volcus aquas Amasenus agebat
Partheniusque rapax et currens lene Melanthus,
atque Borysthenio tumefactus ab amne Dyraspes,
et pater Inachius, cum Naupactoo Acheloo.
Ars etiam reliquis cum fontibus addere et horto
magnarum certos lapsus monstravit aquarum,
quales abrupti per summa cacumina Jurae
perque Alpes ipsas de rupibus ire videmus
et sola terrarum per praecipitata refundi.
Et perhibent qua parte gravem devergit ad Arcton
Americe duroque rigens pertunditur Euro,
trans magnum Oceanum ripae Canadensis ad oram

inter perpetua nigrantes abiete lucos
praecipites altis labi de montibus amnes,
cum sonitu horrendo tanto perculsa tumultu
ripa omnis gemit et valles silvaeque profundae.
Hosque Ruellaeis imitatae Naiades hortis
undarum casus alta de rupe ruentum
artis opus summae virides fecere per hortos.
Ardua stat caelo rupes et rupe sub alta
ingens multarum se copia rumpit aquarum,
in praeceps, crebra spumant aspergine fluctus
perque gradus fracti certos et iniqua locorum.
Fit sonitus, ceu cum torrens infrenis ab alto
monte ruit, terra ingenti gemit icta fragore
substrati silices rorataque saxa fluentis
planguntur fluctu, toto sonat avia luco
horrendum tellus, longe omnis silva resultat.
Si tibi forte jacens aequali contigit hortus
terrarum tractu dorso cui nullus iniquo
immineat collis praeruptave vertice rupes
unde caducarum lapsus modereris aquarum,
ipse reclinato clementis ab aggere clivi
ordinibus longis lapsuros digere fontes.
Undarum lapsus sic est metata suarum
Nympha Liancurti, namque horti margine in ipso
rivorum longos herboso ex aggere lapsus
disposuit, sed non alta de rupe, cadentum.
Par ratio hujus aquae thalamo quam fusa sub aequo
it laevi de rupe fluens interque fluendum
tenditur attonsis ceu cum mantilia villis
carbaseive sinus caelo panduntur inani :
sic gracili labens se textilis unda fluento
explicat et lato exundans se margine tendit.
Non tamen hos lapsus, non haec ludicra requiras
si latis tibi stagna patent ingentia ripis,
atque effusa labris thalamisque capacibus unda
ducenda in rivos et agrum fundenda per omnem.
Pro qua te terrae ingentes aperire lacunas
extra alios fontes et in inferioribus hortis
praecipio, quo se errantes demittere rivi
assuescant fontesque omni de parte redundent.
Nam neque tam graciles rivi fontesque placebunt
quam magni tractus undarum atque aequora lata.
Proinde cavos seu forte lacus quadrataque circum
stagna pares late grandi effodiendus hiatu
alveus abscissa circum tellure patenti
aequandus thalamo fluviorum altaeve paludi.
Ipsum autem vallum circum supraque quod omnem
continet amplexu ripam, ne forte sub undis
persidat quadri fundandum pariete saxi
caementique solum multa compage tenendum.
Namque ipsi et lapides, ipsa et caementa, fluenti
subsedere et aquae interdum et fecere ruinam.
Ergo ne dubita firmas opponere moles
aggeribus murorum et aquas sua ripa refrenet.
Implebuntque lacus vacuos de partibus horti
diversis jussi per campum accedere fontes

et centum rivi, centum de fontibus urnas
replendo numquam cessent invergere stagno.
Ipse suos vidi qui de torrentibus altis
implevere lacus, et quas ex imbre coacto
per campos passim vallis collegerat undas
ornavere labro ingenti ripisque receptas.
Tale Bavillaeo stagnum memorabile ruri
nympha loci domino legum jam praeside major
fortunaque domus dives meliore paravit.
Nam per semirutas prius ibat languida moles
unda nisi hiberno forsan gravis imbre tumeret,
scabraque destructae manans per rudera villae
per se fontis inops et pulverulenta fluebat,
hancque Bavillaeae Sancaronidesque juvencae
post pastum, cursu in medio, potare solebant,
quam poteram pedes ipse levi transmittere saltu.
At domino cum venit honos accessit et ipsi
deinde loco. Nam quae junco male tecta palustri
ibat parva quidem, magnis sed debita fatis,
grandi accepta lacu jam piscibus unda natatur
dives aquae plenoque tumet spectabilis alveo,
et videt interdum magni capita alta Senatus,
civiles dominos rerum legumque magistros,
fessos urbe, suis per gramen ludere ripis.
Jactus aquae stagno in medio stridentibus undis
erumpit, totum lapsu qui personat hortum.
Nec te magnarum minus oblectabit aquarum
ambitus excisum gleba ducendus in orbem
forma decens hortos, scenis si silva coruscis
vernantes ripas ramo pendente coronet
gramineique tori purove sedilia saxo.
Et seu constet iners riguus seu profluat humor,
silva coronet aquam praetexens frondibus altis
omne latus totique loco det frigus et umbram.
Sunt dulces et aquis et amicae fontibus umbrae.
At non hic querulae confuso murmure ranae
antiquas lites et jurgia longa recantent :
hinc abige indignas, imo nam gurgite limum
turba maligna movens permiscet cuncta tumultu
sed puras late per aquas et flumina, multus
ludat olor pictique volent per flumina lintres,
et non una tuos perstringat palmula fluctus.
Ne tamen, ah ! nimium ripis ne credite matres,
perfida vestrarum forsan nescitis aquarum
arbitria. Alcyone miseri post fata mariti
crimen fecit aquis, fecit crudelis Elisae
Anna soror, fecere viri, fecere puellae,
qui mersi toties altis periere sub undis.
Numen adorandum undarum ne talia vestros
cultores florum patiantur fata per hortos,
hostibus haec potius contingant funera nostris.
At ne discedam longe aut jam exorsa relinquam,
ut tibi et ipsa etiam longis spatiosa fluentis
arva natent, variis diversi et partibus horti
unda omnis collecta ingentes stringere ripas
gaudeat ipsa ingens et recto aequabilis alveo.

Nam non ulla magis riguis aqua fontibus hortos
commendat thalamo quam cum praetenditur amplo
uber aquae rivus villa spectandus ab omni,
latifluosque sonans per agros se gurgite pandit,
tamquam legitimum ripis ac nobile flumen.
Nec praecepta juvat praeceptis addere longis
ut si quae fuerint istam monstranda per artem,
praeterea longo durus tibi carmine texam.
Vos alii, si quae super his discenda requirant,
vos adeant, domino nuper florente, beatae
o valles, videant digestos ordine fontes,
quot constricta solo subter plumboque fluenta,
quique quot in formas fontanam ivere per artem
multifidi fontes ornataque fontibus antra.
Vos adeant, riguis dudum celeberrima lymphis
rura Liancurti, praetentaque gramina visant
et quam mille modis Schombergia duxerit undam
nympha loci custos, ruri praefecta marito,
teque adeo in primis quae principe nobilis unda
Bellaquei Naias longe o pulcherrima fontis,
Franciadum regina tenes moderamen aquarum.
Nec sese ulla tibi patriis quae regnet in oris
Nympharum anteferat nec tantum affectet honorem.
Te fontes patriique lacus, te Gallica semper
flumina, te latis gaudet qui Sequana ripis
atque Parisiacae jactantior influit urbi
externique colant fluvii, Mavortia Tibrim
Roma suosque tibi submittat Graecia fluctus.
Nam tu dives aquae et lymphis opulenta beatis,
una super reliquas tantum memorabere lymphas
quantum alias inter celebratur Gallia gentes.
Illam et perfunctus bellis et pace potitus
et toties victor Lodoicus grandibus auxit
nuper aquis scopulosque novos molitus ab alto
undarum lapsus, magnum decus addidit hortis.
Sed quid ego immensos latices fontesque superbos
commemorem, quanto se porrigat unda canali
unda ingens, immensa, gravi quae fluminis instar
majestate fluens it ripis lata profundis.
Illa suo toties decerni litore vidit
fortunas populorum et missos undique ab orbe
regum oratores vario qui supplice cultu
arbitriumque suum peterent pacemque rogarent.
At non divitias fontis vacat ire per omnes
Bellaquei, nec quos hortis Lodoicus honores
addere molitur, nec vos regalia tecta
tot regum fundata opibus luxuque beato
florentes hortos jam fas memorare canendo.
Nec si fas esset me dicere cuncta parantem
jam sinat audiri quae regia limina circum
omnis fama tubis sonat omnibus. Aspice quali
laetitia plaususque domus jam ferveat omnis,
ex quo aulam partu implevit Lucina verendo
Delphinique sacris totus natalibus orbis
applaudit, certae portat qui grandia pacis
nascendo auguria et denuntiat otia terris.

Dum sua nympha domus celebrat jam gaudia dumque
magnanimum ingeminat Lodoicum pace sub alta
regnantem populis et dantem jura quietis,
ruris opes reliquas sperandaque dona colono
persequar atque suis donandos fructibus hortos.

HORTORUM LIBER QUARTUS. POMARIUM.

H_4 Nec te adeo, aestivum flores quae laeta per annum
non dicam, Pomona ; tuis hic omnia quando
muneribus sunt plena tuoque assurgit honori
autumnus, viridi praecinctus tempora ramo.
Quae tibi pars etiam nostri spectanda laboris,
Lamonide, atque sui dum per te denique venti
aspirant et te porro ratis auspice, coeptum
tendat iter pelagoque volans det vela patenti.
Et quamquam vultu leges Astraea severo
imponat per te populis luxumque refrenet,
te tamen et ruris dantem praecepta colendi
vidimus et morem arboribus legesque ferentem.
Namque omnes cultus, species, genera omnia fetus
arborei prostant per te descripta colonis.
Munere pro tali sic te tellure benigna
deinde tuus fortunet ager sic divite fundo
luxuriosa tui curvent pomaria fructus,
laeta Bavillaei rumpantur ut horrea ruris,
atque tuae numquam desit sua gratia villae.
Quamvis non omnis tellus sit idonea plantis
omnibus et certas leges, ac foedera certis
praescribat natura locis praescriptaque servet.
Illis Franca tamen non est obnoxia tellus
legibus eximiae quae fertilis ubere glebae
nil fructus non laeta ferat, nil culta recuset.
Et quamquam multo generosos palmite colles
In primis longo tollat Burgundia tractu,
quamquam pomiferis laetetur Neustria campis,
Belsia frumentis sit opima, Bigerra metallis,
Benharnus nemorosa, racemiferique Tricasses,
nutritor pecorum Biturix, Arvernus equorum ;
est tamen omne solum Francae telluris, alendis
hortorum arboribus rurique insigne colendo.
Praesertim riguae tellus vicina Turoni,
ver ubi perpetuum semperque nitentia prata
et quos lentus Arar praecepsque Druentia campos
perluit et pinqui vallis rorata Garumnae,
vosque Parisiaci ditissima praedia ruris.
Si tamen ipsa tuo tellus optanda patebit
arbitrio, glebae fundus quaerendus opimae.
Nam tellus vitanda gravi quae languet arena
necnon quae pressos interjacet infima colles

convallis, cui lenta palus exhalet inerti
de fundo terram crassa cum nube Mephitin,
unde gravem referant etiam sua poma saporem,
et fuge perpetuis campum qui flatur ab Austris.
Optimus ille locus vobis, haec optima sedes
arborei fetus, ubi caeli mitibus auris
declives campi, terra pendente, patebunt.
Et licet apricum ad solem ventosque tepentes
vergat ager, non ille tamen removendus ab horto
florifero ; spatio sua sint divortia justo
floribus et pomis, sed ferri ingentia claustra
clatrorum ordinibus dirimant pomaria longis
defendantque aditus, populo pecorique cavendos.
Non jam telluri qui sit delectus habendae
hic repetam, moresque ipsos habitusque locorum
plantandique modos et tempora certa serendi :
omnia jam vulgata. Quis ilicet hactenus omnem
monstratum agricolis culturae nesciat usum ?
Si vero arboribus per se satis aequus alendis
non sit ager, fossa terram proscinde patenti
et sterilem late non impiger effode campum,
proque solo exhausto meliorem suffice terram.
Haec melior graciles quae fundo imitatur arenas,
si tamen illius color est bonus et bonus humor,
campus alit nimias, si sit nimis humidus, herbas.
Et ne planta solo forsan male discrepet ipsi,
quaere prius terram fructus qui quamque decebunt,
vitibus an sit ager magis ingeniosus habendis,
an magis arboribus, nam per vim nulla coacti
gratia ruris erit, ne ruri proinde colonus
naturae contra morem ingeniumque coacto
imperet ; invitae fit enim violentia terrae.
Cum fuerit jam stratus ager tellusque parata
in primis ipsum, certo discrimine, campum
partiri plantisque ratas describere sedes
mandabo ; et postquam lecta de gente Cydonin
optaris, decerpe manu vel tolle securi
silvestrem ramum terraeque immitte tepenti,
nec pigeat scrobibusque manus adhibere cavandis
sternendoque solo. Te talem impendere curam
arboribusque tuis primos imponere mores
proderit et sectos ipso de corpore matrum
arboreos fosso ramos deponere campo.
Nec fuit indignum quondam, dum prima vigeret
Persarum fortuna alto de sanguine magni
Astyagis regem campos coluisse superbum.
Saepe illum patrios flores et poma per hortos
plantantem manibusque suis plantata rigantem
attonitus vidit mons vertice Tmolus ab alto,
et regem agricolam longe miratus Orontes.
Ipsaque per valles quondam videre Sabinas
deposito fastu trabeatos rura Quirites
et tractare manu rastrum atque incumbere aratro.
Hanc etiam, ut perhibent, sese formabat ad artem
cum domito Fabius dictator ab hoste redibat
non veritus, medio dederat qui jura senatu,

ferre idem arboribusque suis terraeque colendae
victricesque manus ruri praestare serendo.
Ipsa triumphales tellus experta colonos
atque ducum manibus quondam versata suorum
majores fructus, majora arbusta ferebat.
Talis foedifragum postquam Masinissa Syphacem
et Numidam infidum Poenis fregisset in arvis
imperiis terram ipse suis parere docebat,
atque suo cultu Maurum mansuescere caelum.
Tu quoque regnando curas dum dividis orbi
nonnumquam solio ut perhibent descendis ab alto
et quas imperii, quas rerum tendis habenas
rure tuo, magne interdum Lodoice, remittis.
Nam Sangermani seu te accepere recessus,
seu juga Versalii sive alta palatia fontis
Bellaquei, per te curando incumbere fundo
non dubitas. Circum famuli stant ordine longo
centum qui pomis, centum qui floribus hortos
conserere ingentes et aquas deducere certent
artificumque vices varias operumque laborem
per medios instans operi partiris ut agrum
omnia sint paribus numeris dimensa per omnem.
Interea tellus placidi te ruris amantem
gratatur tantoque solum cultore superbum
plus viget atque suo se laetum indulget amanti.
Sed quid ego haec autem ? Non hortatoribus istis
tempus eget, quando laus est nunc ista potentum
hortorum arboribus sese oblectare colendis.
Nec talem fas est te denique spernere curam
si te ruris amor sperandaque gaudia villae
atque fruenda suo te partu poma tenebunt.
Omnem autem impendas operam, nullumque laborem
arboribus, nullos cultus praestare recuses.
Nam neque te tantum tellus nec sidera tantum
telluri per se conspiratura juvabunt,
quantum ipse assiduus cultus praestandaque jugis
cultura arboribus. Cultu mollite frequenti
tellurem agricolae, tellus mansuescit arando.
Si quid peccabunt soles caelique maligni
cruda intemperies, si venti imbresque nocebunt,
has cultura vices supplebit et ipsa coloni
sedulitas. Testis Marsorum e gente vetusta
rusticus, is tenuem coleret dum sedulus hortum
vicinos inter cum cetera rura vacarent,
unus abundabat pomis, unius in horto
rumpebant ramos fructus segetesque nitebant.
Haec digna invidiae visa est fortuna ferendae.
Thessalicas hortum cultor curare per artes
et per quaesitas, Marsis in montibus, herbas.
Dicitur ac magicis segetes urgere venenis.
Res delata foro, causam sub judice dicit
rusticus, ostendit nitidos cum falce ligones,
et solitos usu e longo splendescere rastros :
"Ecce meum crimen, dixit, mea noxa, Quirites,
splendida de cultu, jugique labore supellex,
hi magici cantus." Simul haec, simul horrida tendens

brachia, monstrabat natam cum matre Sabella,
duratasque operi longoque a sole rubentes.
Et causam obtinuit laudata Quiritibus ipsis
sedulitas. Adeo jugis labor utilis arvis.
Hinc fruges veniunt nitidae ramique comantes
arboribus, gaudent ipsae fetuque beato
luxuriant splendentque sui per poma colores.
Rastri ergo durusque bidens forfexque bicornis
at carri et marrae et vectes teretesque cylindri
instrumenta horti niteant, situs arma tubasque
inquinet et galeae campis volvantur inanes :
candida pax agros porro fortunet et urbes.
Si tamen hortus opem, cultum si terra recuset,
mitte recusantem perdat ne vota colonus
nec culturam aliis pigeat traducere campis.
Nunc vero arboribus potior quae forma serendis
dicendum coepti pars non postrema laboris.
Sit locus in primis omni secretus ab horto
spes ubi se generis late numerosa propaget,
et seges arboribus per campum prima paretur
exsultetque solo passim confusa juventus,
qua poteris lapsae gentis farcire ruinas.
Ex acinis autem nucleisque frequentibus omnis
educenda tui soboles pulcherrima ruris.
Hinc indiscretam nullo discrimine prolem
horti per muros omnes, per et ipsa vireta
suffice. Nam melior quae primo assuevit ab ortu
terrae ipsi, seu terra suis credatur alumnis
aequior unde ipsi cognata alimenta capessant,
seu quod opem promptam facilis vicinia praestet
sedibus et proles melius succedat avitis.
Sed nati in primis generosa e stirpe petendi
qui patrios referant animos primumque vigorem.
Haec melior tibi planta frequens cui nodus ; at illam
rejice quam raras ipso pro cortice differt
per ramos et longa per internodia gemmas.
Interea populo sedes statuenda futuro
ad solem. Sine sole tuis non poma venirent
arboribus glebaque solum langueret inerti.
Ille et ventorum tempestatumque supremus
arbiter ingentem lustras dum lumine mundum
cuncta fovet succisque herbas vitalibus implet,
et duodena suum dum temperat astra per orbem
terrarum caelique vices moderatur et anni.
Multum adeo rutili servet qui lumina solis
seu quo extrema cadens variaverit ora colore,
sive quibus primos maculis infecerit ortus,
et caelum rite observet, juvat arva, neque illum
nequidquam caelo aspiciet sol magnus ab alto.
Magnum ergo in primis Solem Solique sororem
cum qua supremi regnum partitur Olympi
rite omnis tecum pubes respectet agrestis.
Ambo boni arboribus de caelo sidus utrumque
servandum agricolis, signa indubitata sequuntur
et solem et lunam. Tu numquam auctoribus istis
discernas si rite suos in utroque colores

diversi incerto caeli terrebere vultu.
Non tamen immodici soles de vere vovendi
ne quod restabit frigus tua vota refutet,
et solem arboribus qui fors male faverit ipsis
accuses, si poma suum properata venirent
ante diem ; flos ipse licet tibi germine laeto
promittat fructus, flori ne fide caduco,
donec poma coquat maturis solibus aestas.
Saepe sibi mendax sperato pignore pomus
defuit et vano decepit flore colonum.
Interdum extremi sub finem veris ubi annus
intepuit florentque omnes jam laeta per hortos
poma, improvisis arbos deprensa procellis
una nocte omnem longi spem perdidit anni ;
immitesque magis regnant hoc tempore venti,
et turba Boreas immansuetissimus omni
magnam hortis stragem dedit arboribusque ruinam.
Idcirco primi dum florent munere veris
arborei fetus, vobis, o rustica pubes,
ipsae aurae, et venti, tempestatesque cavendae
per fastos, precibus praesertim avertite crebris
noctibus aestivis tristes a frigore lunas
nubigenasque Notos et Sithonios Aquilones.
Saepe nocent etiam numquam imprudentibus imbres
provisi satis agricolis : si nubila caelo
pendebunt, memor anteveni et praesagia caeli
observa assiduus signataque tempora fastis.
At cum certa suis diversi mensibus anni
venerit insitio et ramos includere truncis
tempus erit sectoque oculos imponere libro.
Si fuerint ut erunt tibi tardi poma saporis
tolle illaudatos fructus atque elige mites.
Vos hinc praecipuam cultores quaerite laudem
hortorum, vestris hunc addite rebus honorem,
externasque piros peregrinaque poma per hortum
accipiant patrii, fisso sub cortice trunci.
Hinc melior soboles et justi copia fetus.
Ipsa quibus careas, praestet vicinia fructus
et quibus ipsa etiam vicinia forte carebit,
quaere vel extremo studiosus ab orbe petendos.
Prima olim terris eduxit Achaia plantas
barbaricis victrixque suos traduxit in hortos,
quos etiam toties mutatis fructibus auxit,
quando prisca suas implebat fabula partes.
Hinc Moro nova fata, novos fecere colores
Pyramus et Thisbe magnam Babylonis ad urbem,
quos impermissi deluserat error amoris.
Et deserta suo Rhodopeia Phyllis amanti
litore sub solo fecit de funere plantam
infelix, patrio cum crevit Amygdalus horto.
Et vites Baccho primum ficusque repertae
et Cereri inventae fruges et oliva Minervae.
Quid memorem ut Tiberim victor Romanus ad altum
saepe triumphatos peregrino e litore fructus
attulerit, cerasos ipsa ut Cerasunte petitas
Lucullus patriis primus plantavit in hortis,

ut sua mala urbi Medus, sua pruna Damascus,
Lydiaque atque omni cum gente Aegyptus et Indi
et Persae Caresque securiferique Geloni
ac domitae longo portarent agmine gentes.
Tum Junonicolae primum sua rura Falisci
grandibus implerunt, uno non ordine, pomis,
Crustumiasque piros Amiterna valle Sabini
plantarunt magnumque olea vestire Taburnum
coepere Aurunci agricolae Bacchoque frequenti,
miratusque novas Anio per litora plantas,
atque suos omnis tum demum Oenotria tellus
undique fructiferas stirpes induxit in hortos
pingui laeta solo caeloque beata salubri.
Cum vero stirpes optaverit insitor omni
e gente egregias emendatique saporis
et vegetae pubis jam robora lecta pararit,
discat adoptivos truncis imponere ramos.
Nec modus est simplex nec res operosa colono
ligno infelici felicem includere ramum.
Namque alii truncos per se capita alta ferentes
exscindunt ferroque cavant, ceu robora quando
quadrifidasque sudes findit lignator, et alte
fit truncum in teretem cuneo via, deinde cacumen
felicis rami robur descendit in imum.
Ipso alii geminas inter pro cortice gemmas
incidunt oculos circum germenque receptum
udo deinde docent paulatim inolescere libro.
Verum aliis fissus tenuis ceu fistula cortex
aut arbos scuti in morem diffissa rotundi
aut solidus ferro truncus terebratus acuto
accipit immissas, solido sub stipite, plantas.
Sedulus interea conjuncta stirpe putator
obligat incisum sparto septemplice ramum.
Aut pice perfundit truncum cerave liquenti,
ne pateant rimae caeli non mitibus auris
atque intercluso via dividat aere succum,
et sua deinde neget jam plantae alimenta receptae.
Tum si rite omnis res cesserit ipsaque constet
per sese insitio, si ramum ramus adoptet,
connubio e tali fuerat quae moribus arbos
ante feris silvestrem animum deponet et ipsam
dediscet matrem, succos oblita priores.
Duraque tum cornus flavensque cydonia pomis
curvabit ramos bicoloribus, et bona tristes
pruna ferent spini, pirus emendata nitebit
inque alio cerasus florebit adultera trunco
interdumque arbos ramis diversa sub uno
stipite poma feret partu spectanda biformi.
Nunc quibus expediat varios confundere fructus
foederibus quales ramis conjungere ramos
quae quibus hospitium praestent virgulta monebo.
Ipsa piri solido genus omne cydonia trunco
suscipit atque suo pingit suscepta colore
nec refugit proprium pomo miscere saporem
cana pirus fruticique genus praestare saligno.
Mutua quin etiam cum moro foedera ficus

servabit taetrum si temperet illa colorem.
Lauro etiam inseritur cerasus partuque coacto
fundit adoptivum per virginis ora ruborem.
Ipsaque confusos cum pomis poma sapores
miscebunt prunusque pirum gestabit agrestis,
Palladii si dicta fidem meruere magistri.
Omnia quae patrios, per longa exempla, colonos
dedocet ars, aetas quondam quae prisca tenebat.
Inserit in salices pomos Arvernus, at illae
quamquam poma bonum ostendunt speciosa colorem
degenerant tristemque ferunt de foedere tali
blanda per eximiae pellis mendacia gustum.
Nunc variis quae plus caeli natura solive
conveniat per se plantis noceatve cavendum.
Humenti campo pomus caeloque tepenti
gaudet, eam si per colles et saxa reponas
vix poterit fructus vitium excusare caduci.
Ipsa genus terrae crudum durare valebit
ficus, Hyperboreo si terga obverterit axi,
persicam arena juvat si perluat humor arenam,
plantatae si forte piro non largior aura
defuerit, caeloque tepor contingat aperto
humentique solo tantisper planta juvetur,
flores implebunt ramos fructusque tumebunt.
Cunctatrix autem siccam super omnia terram
morus amat, moro jugis nocet humor, et ipsum
corrumpit pomi tellus nimis uda saporem.
Sed passim cerasus laetam e radicibus imis
pullulat in prolem ceu quando Oenotria tellus
crescentem ostendit sobolem fruticantis olivae.
Terram optat mitem citrus, flavensque cydonis
austeram ; tellus urens non aequa ferenda est
Armeniae, est cerasis tofus fragisque sinister ;
sed si telluri mandentur fraga subactae
et sulco ex humili soli exponantur aprico
implebunt teretes succo magis ubere baccas.
Quique favent Baccho colles, sunt saepe maligni
et peponi et citro quae gaudent mitibus auris.
Quando prunus erit fundum sortita tepentem
ipsa sui pomis replebit vota coloni.
Si qua tuis autem pomus videatur in hortis
languida, per cultus est praemedicanda receptos
ante gravis truncum morbus quam ceperit omnem.
Saepe mali arboribus cultu telluris iniquae
intereunt per agros sentes herbaeque malignae,
unde nocens ramos languor veniebat in omnes.
Cultus et in plantis fructus emendat acerbos.
Ergo proscisso qui saepius aequore campum
ipsis subjectum arboribus circumque jacentem
suscitet et rastro vertat ferroque bidenti
majores ramis animos et fructibus addat.
Salsus ager plantis et qui perhibetur amarus
omnibus infelix, non illum cultus avari
agricolae, non longae hiemes gelidaeque pruinae
non aurae curant ventis pluviaeque frequentes,
nec genus ille suum pomis nec servat honorem.

Omnia degenerant naturam oblita priorem.
Verum ubi fructiferis sedem delegeris aequam
arboribus, varias plantandi discere formas
incipe, nam varia pro condicione locorum
sunt variae species. Alios quibus arva patebunt
apricum ad solem, mitis sub sidere caeli,
proceris campum arboribus plantare jubebo,
pumila per dumos aliis arbusta placebunt
trunco humili ramoque brevi cinctuque rotundo,
dum muros alii late digesta per omnes
componunt virgulta suis retinenda catenis.
Quae ceu per tonsas alii longo ordine saepes
consertis in se ramis distendere norunt.
Omnibus his decor est ruri quaerendus et horto
conciliandus honos quem tot diversa decebunt.
Ante tamen quae per patrios sunt scripta colonos
his super observes. Mori nam multa vetusto
artibus ut pollens istis, haec addidit aetas,
culturae formam longe superavit avitae.
Tu campo teneros fructus ne crede patenti,
quales sunt ipsae ficus, a sole coquendae
aestivo, caelo sed liberiore fruantur
grandia poma, nuces, pruni cerasique pirique,
quaeque omnes fragilis tolerabit amygdalus auras.
Fructibus et justum si conciliare saporem
atque boni ingenium succi moresque benignos
forte velis, illos caelo propone patenti.
Namque tibi fructus meliores proferet arbos
quae plenum ad solem luci se pandit apricae.
Seu quod qui fructus caelo nascuntur aperto
plus opis accipiant pleni de lumine solis,
sive quod ingenti trunco procerior arbos
longe plus ipsa petit a tellure vigoris
et proli interdum plus succi ducit alendae,
seu quod de media caeli regione sereni
purior arboribus summis afflabitur aer.
Ergo rite omnes primum sunt poma per hortos
solibus exponenda, quibus percocta saporem
accipiant atque aestati duranda ferendae.
Ut vero prolem teneram tueare benignis
indulgens studiis majoraque corpora formes,
stringe manu frondes et acuto decute ferro
luxuriem nimiam, nec matrem ramus opacet
ipse suam nec onus ramo quod ferre recuset
imponas. Fetus praesertim tolle caducos
donec prolem aliam propria jam mole valentem
videris atque suo meditantem vivere succo.
Sic poteris magnos pomorum educere fetus.
Sed matri blandire, bona quam prolis ademptae
frustratam de parte, tuo solabere cultu.
Nec tu cultori quae forte placebis avaro
ne numerum jactes arbos fecunda nocentem,
Ipse nocet numerus, sed ferro cultor adunco
ut sit honos matri, fetum rescindat inanem,
quin et nulla diu multos impune per annos
fertilis arbor erit : non est durabilis ulla

fertilitas, fetu nimio laesura parentem.
Et nisi cessando requies alterna levarit
fecundas, non illae aevum durare valebunt.
Prudens cultor eris, si quando hortabere pomos
interdum ut cessent, nec si cessare volentes
urgebis cultu, laudemque merebere magnam.
Ipse suburbanos memini vidisse per hortos
cultores multos, qui festinata frequenti
poma fimo urgerent properato crescere partu,
monstrarentque novos alieno tempore fructus.
Ne pueri, ne talem hortis inducite morem,
hi fructus perimunt plantas uruntque ferentes.
Ipsa importuno virgulta peresa veterno
ante diem tristis senserunt damna senectae.
Sed sinite ut justo veniant in tempore fructus.
Ne vero immiti pendent dum poma colonus
vellat acerba manu, duro ne laedat ab ortu
matrem ipsam stomachumque gravet ni mitia carpat.
At si magna sui teneat te cura coloris
fructibus addendi, muro praetende propinquo
pomiferam longo ramorum ex ordine gentem
cui, medium rapidus cum sol transcenderit axem,
immineat, primumque reflexo ardore calorem
augeat et justi pingant tua poma colores,
si murum fuerint pulchre digesta per omnem.
Quo nunc deinde modo solis captanda reflexi
gratia fructus uti sit pictior inde monendum
atque ars augendi ad murum monstranda caloris.
Principio paries ducendus tramite longo
obversus solem ad medium, nam sole petenda est
a medio justi potius mensura caloris.
Murum ipsum vivae praetextu perline calcis,
calx omni solem melius de parte reflectit
levis et ingenitos exurit torrida vermes,
stragem olim arboribus magnam exitiumque daturos.
Tum ferri ad murum series praefigitur unci
cui contos late intendunt cratesve salignas,
virgeus unde omnis ramorum pendeat ordo.
Vimineis autem ramos devinciat hamis
villicus et murum componat rite per omnem.
Ast illos alii melius per tortile ferrum
parietibus tendunt longis nodoque coercent.
Ipsum ultro rigidis lenti per tempus habenis
parebunt rami : primis si forte sub annis
ire doces sub vincla suas ut discere partes
a teneris sensim incipiant longoque subacti
obsequio, toti assuescant insistere muro.
Nam quae obduruerint longos virgulta per annos
tendere parietibus studio tentabis inani.
Ut partes igitur ramus se liber in omnes
flectat et imperium facilis promptusque sequatur,
assuescat sensim obsequio dum mollior aetas
id sinit et dociles veniunt ad vincula virgae.
Omnem ergo generis murum plantare sub ipsum
arborei sobolem primis hortabor ab annis,
paulatim per se vinclis parere docendam.

Ipsa etiam ramos non dedecuere fluentes
vincula si murum justus quadret ordo per omnem.
Femina vittatos ceu cum sub vincla capillos
ire jubet crinemque rata sub lege reponit ;
dum parat ire foras et se praebere videndam,
crinem vincla decent, pars est bona laudis in illis.
Sic bene digestis ipso pro pariete ramis
quantumvis arbos fuerit captiva decebit.
Si nihil emineant rasis hastilia virgis
et murum viridis praetextus vestiat omnem.
Illa decens series pictos imitata tapetas
murum omnem campumque suo commendat honore,
praesertim certos quando variare colores
incepere suo varii pro tempore fructus.
Tum vero vigili quae non speranda colono
gaudia pomiferi cum per divortia muri
livebunt ficus et Persica mala rubebunt,
curvabuntque graves late pomaria ramos ?
Nam quando aestivus pomis bicoloribus annus
pingitur, omnis opes per sese opulenta beatas
ad murum laetis sub frondibus explicat arbos.
Tum juvat et fructus et munera divitis horti
et villam lustrare omnem juvat arva videre
mirarique suos, per ramea texta, colores
et tempestivos ipsis decerpere fructus
arboribus plenisque domum portare canistris.
Sive autem explores, tua dum pomaria lustras,
quae sint poma bonae stirpis profitenda, quod ipsis
ingenium arboribus, plantae qui cultus alendae,
quando exsultantis reprimenda licentia rami,
quae sit adoptandis plus commoda fructibus arbos,
quatenus incisae servent sua nomina pomi,
rure tuo superabis opes fastusque potentum.
Nec jam te foeda ambitio urbanique tumultus,
non favor instabilis vulgi, non gratia regum,
non spes vanae animi nec inania vota movebunt.
O fortunati quos afficit illa voluptas !
Nam seu crescentes spectent ex ordine plantas
sive laborantes pomorum pondere ramos
sustineant contoque levent virgulta bifurco.
Sive peregrinis ponant nova nomina pomis
seu gustu exquirant cujus sint quaeque saporis
pruna vel exportent mensis epulanda secundis,
quae non quam laeta formabunt gaudia mente.
Tuque adeo pulchri ducit quem gratia fructus
arboribus dispone suas, pro pariete, sedes,
diversaque memor quamque in statione repone ;
cum cerasis cerasos, cum ficubus insere ficus,
crustumiam Syriamque pirum conjunge Britannae,
nec viridi pomo prunum confunde rubentem.
Gens omnis cognata solo jungatur eodem.
Omnes par cultus par et fortuna manebit ;
omnibus et sedes amplas curabis alumnis
ad murum, strictis si non urgebere rebus,
ne si forte locus non sit satis omnibus aequus,
pabula deficiant et succum terra recuset.

Sed non fructiferis quantum natura genusque
sit varium arboribus facies quam multa quibusve
cultorum patrios ars fructibus auxerit hortos,
dicere me speciesque omnes evolvere fando
attinet aut longo properantem errore teneri.
Nam quid ego ipsa olim missas a Perside pomos
quive sapor fructus, quae purpura mixta colori
commemorem ? Cujus pars ipsis ossibus haeret
carne magis spissa, pars rarior ossibus ultro
exuitur riguoque tumet bene roscida succo,
una super fructus longe laudatior omnes.
Pars carne exili faciemque simillima pruno
distendit nulla sparsam lanugine pellem.
Nec species formasque omnes aut nomina dicam
pomorum, seu quae de montibus Armenus olim
attulit ipse suis, nativo picta rubore,
seu quae de grandi ligno plantabat in hortis
Alcinous, dulci seu quae Tiburtia succo
cedunt Picenis. Quid mala Cydonia jactem
et quae de nullo plus commendatur odore ?
Nec bene vos primis cerasa acceptissima mensis
nec vos divino spumantes nectare ficus
transierim, quibus eximii pro munere gustus
major venit honos quam vobis, mitia poma.
Sed numquam plus ipsa sibi natura suoque
indulsit genio quam cum tot deinde figuras
impressit brevibusque piris gravibusque volemis
et tam diversi fecit discrimina succi.
Pars vino propior rores generosa Falernos
exprimit ad gustum, pars altera mitior ori est
rore suo musti vires imitata benigni,
pars collo stolide obliquo absurdeque tumenti
crescit in oblongum, non uno tubere, ventrem.
Ipse etiam prunis suus est honor et suus uvis
praesertim adverso jungit quas pertica muro ;
et quae purpureae vites apianaque vina
rite suas obeunt, ipso pro pariete, partes.
Forte etiam peponis blandum fragrantis odorem
et quas praedulci succo natura rubentes
implevit costas et humi repentia fraga
ni nimis urgeret res jam properanda referrem.
Muro intendendae cum dant praecepta coloni
arboris, aut palmae mandant, fundatur apertae
in morem passis uno non stipite ramis,
aut spinae in speciem ductae de tergore piscis
cui spissi trunco rami fruticentur ab uno.
Mos ut uterque bonis jam magnum auctoribus usum
obtinuit, te neutrum hortis adhibere vetabo.
Esse autem arboribus momentum grande putandis
et moneo, et creber repetens repetensque monebo.
Namque suum ramis caedendo imponere morem
ipse potes quos tu porro in quamcumque vocaris,
per ferrum faciles ibunt docilesque figuram.
Arboreum cultro genus omne colonus adunco
informet ramum attondens fingatque putando
cum sua jam ramis accessit fortibus aetas.

At cum caesa suo de vulnere pullulet arbos
spemque novae faciat virgae percepta cicatrix,
ne dubita ferro durum exercere frequenti
imperium, arboribus facies formanda putando est.
Omnis et ut primis aetas est saepe sub annis
fetibus imprudens atque inconsulta ferendo,
has tenerae partes per se juvet ipse putator
arboris et ferro ramos compescat inanes.
Ipsaque sub vestras veniat lascivia leges,
o famuli, prima luxum emendate juventa
et ramos tondete : nocet clementia ramis.
Sed quo quique modo, qua sint de parte putandi,
tu per sollertes prudens exquire magistros.
Parcendum semper primoribus unde futuri
spes fetus tibi certa atque exspectanda propago.
Inde autem aspicies pomosos crescere fetus
per murum et pulchro dives laetabere fructu.
Nam neque plus molis neque plus habitura coloris
poma putes quam quae soli percocta reflexo
ostendunt longo digestos ordine textus.
Et cultu e tali poterit qui plurimus esse
fructus erit. Tu morem alium ne quaere doceri
et licet hanc artem per sese deinde repertam
aetas nostra ferat, fructusque calore coquendos
monstrarit per vim solis vi parietis auctam,
hanc tamen antiquis obscurus rumor ab annis
deducit magnoque valens pro teste vetustas.
Et si vera fides longo quae venit ab aevo,
Alcinous rex idem hominum cultorque peritus
hortorum, talem primus Phaeacibus agris
dicitur arboreos fetus coluisse per artem.
Regia more suo rumpebant horrea fructus
immensi, viridis se spes ubi prodidit anni
contigit ut foedam spirans de turbine brumam
per noctem, Boreas omnem populaverit hortum.
Si qua autem tanta forsan de clade superstes
arbor erat, laeta per agros quae fronde vireret,
fetu immaturo partus edebat acerbos
ante diem caeli vitio solisque maligni.
Quin etiam, caelo illustri, de nube serena
non semel auditi sudum per inane fragores,
sed tamen istius pars maxima cladis ad hortos
pertinuit, saevis pomaria perdita ventis.
Rex autem, attonitus monstris, vocat undique vates,
quid portenta velint rogat et consulta requirit
clade super tanta. Memorat pars multa repulsum
Zethen et Calaim qui sese Aquilone creatos
jactabant dum regales peterent hymenaeos.
Spem dabat ambobus mater, non ipsa negabat
filia, sed neuter Regi populoque placebat.
Quod Boreas animo forte indignatus iniquo
per conjuratos molitus talia fratres :
dum vindicta omnem tum demum expleverit iram.
Pars Circen causatur Atlantiademque Calypsum,
utramque infestam regi. Nam prima Calypso
se memorans indigne habitam Phaeacibus ipsis,

pro Laertiade accepto, quem nympha ferebat
esse suum, sese passuram impune negabat.
Verum aliis suspectum odium et vicinia Circes
quae poterat Lunae ipsius confundere vultum
carminibus purique auras corrumpere caeli.
At bonus Eurymedon, vates Phoebique sacerdos :
"Externas, inquit, cladis ne quaerite causas :
nos ipsi fontes sumus", et simul alta repressit
ora silens maestusque. Jubet rex ipse silentem
effari quid deinde velit, quae crimina pandat.
Ille autem : "Non verba sibi jam multa requirit
ipsa rei gravitas, quando pejora timentur,
et locus est votis, crimen per vota piandum est.
Namque graves magni exercent nos numinis irae.
Regia quod multi replerent horrea fructus
ipse suae Alcinous curae tribuebat et arti,
demens ! Qui divos non respiciebat agrestes,
nec Solem aurarum tempestatumque potentem,
nec ventos ipsumque Jovem placare solebat."
Tum sese Alcinous coepit sentire nocentem
incusans durumque animum fastusque superbos.
Itur ad Hesperidem silva in Phaeacide nympham,
quae responsa deum luco reddebat ab alto,
et vox per lucum non longe audita silentem :
"Ite, Jovi magno bissex mactate juvencos,
et totidem Soli, numen violastis utrumque :
proveniunt omnes utriusque a numine fructus."
Ibant et Soli tauros magnoque tonanti
mactabant, quae sacra pater facienda quotannis
imperat Eurymedon servanda nepotibus ipsis.
Interea murum pomaria plantat ad altum
Alcinous, contra Boream ventosque nocentes,
de nymphae ipsius monitu captatque reflexi
vim solis, si non aequos daret ille calores.
Hinc mos plantandi natus pro pariete rami
quem licet Hesperiis aetas aboleverit oris ;
illum Neustriacus sero post tempore pastor
restituit docuitque suos quod Neustria justi
solis egens, per se non fructibus apta coquendis
esse queat, ni solis opem petat ipsa reflexi.
Inde Parisiacum mos is deductus in agrum
per totum coepit late increbrescere regnum
atque omnes demum se commendare per hortos.
Quique meos audis monitus, hac parte decorem
ruri quaere tuo, nec te protendere murum
paeniteat, viridis quem vestiat ordine longo
textus et assiduo insistens ne parce labori.
Et dum fructiferam lustras per singula pubem
pomososque satus et frondea texta pererras,
si quis luxus erit, si quae petulantia ramis,
falce seca lignique animos compesce protervi.
Utilis est horto domini manus, utilis ipsis
arboribus, qui si muro non haereat arbos
aut resoluta suo laxet se pergula versu,
ipse recomponit ramos et vincla renodat,
comptus ut egregio se proferat ordine textus.

Frondibus ipse etiam erucas bruchosque voraces
decutit, et mensis quos destinet ipse secundis
praegustat fructus carpendaque tempore certo
poma notat laudatque suo dotata colore,
et male formosi culpat mendacia fructus.
Si sit cultus ager quid culto accedere possit,
quae quibus est meritis arbos spectata, parentem
quae faciat melior soboles, quae cuique saporis
gratia sit, turbae primus designat agresti,
pomiferas studiosus opes dum crebra revisit.
Atque suam partes curam fert acer in omnes,
nec requies quin aut multo se germine ramus
induat aut fructu felix exuberet annus.
At procul hinc absint lenti mollesque ministri :
quisquis adest operi plusquam pro parte laboret.
Nam plantis suus est labor impendendus et acri
urgenda est studio tellus cultuque domanda.
Nec te putri etiam cunctantem incendere terram
saepe fimo pudeat ; putri nam fota tepore
terra parit laeto plures ex ubere fetus,
nec gravibus pigeat glebas invertere rastris
atque novo versas interdum ostendere soli.
His autem studiis si non respondeat annus
vestrum crimen erit, venti ! Namque omnibus omnis
est semper per se tellus obnoxia ventis
et caelo paret, caeli seu forte supremi
audiat imperium. Vos proinde ignoscite venti
arboribus, veniet tali pro munere merces,
de pomis vestro pars evitata furori
solemni ritu sacras pendebit ad aras.
Mille autem plantis sunt morbi, incommoda mille,
mille hostes, tantis prudens defende periclis
immeritas : caeli vitio venit atra maligni
saepe lues primi quae spes interficit anni.
Is porro arboribus caelo si morbus iniquo
ingruerit gentemque lues pervaserit aegram,
implorent precibus superos votisque coloni.
Contra pestem illam nil praeter vota relictum est.
Si morbo gravis arbos erit vel segnior annis,
illam tolle loco, facilis jactura vetustae
arboris : audaci pollens nitidusque juventa
uberiore tibi fetu laetabitur heres,
et vacuo longe melior dominabitur arvo.
Tuque graves annos plantarum animosque notabis
aspectu ex ipso, si cortice ligna patebunt
hiscenti, si per ramos languentibus arbor
pallebit foliis dum cetera turba virebit,
pallenti nimiam falx sedula deputet umbram.
Saepe etiam informis scabro sub cortice cancer,
aut urens muscus concrevit et horrida late
seu scabies truncum crudeli tabe peredit.
Strenuus hanc ferro labem compesce priusquam
ad vivum persidat et arboris intima carpat,
ac totam macie gentem deformet iniqua.
Quod si languebunt exhaustae ad munia vires
absumptusque vigor, sterilem circumfode campum

et terram suis immundae raucaeve palumbis
sparge fimo terraeque fimum confunde regestae.
Nam sicci saturanda fimo jejunia ruris.
Nec mihi displiceat scrobibus qui sicca sub altis
aut folia, aut lentam filicem siliquasque fabales
injiciat, mixtasve fimo limoque myricas
aut cinerem immundum late agrum effundat in omnem.
Omnibus his non ille parum rus segne juvabit.
Ne tamen ipsa tibi plus ubere fertilis aequo
ne sit humus, nam justa aliis ut pabula desunt
arboribus campo e sterili, sic saepe nocebit
plantis pingue solum, nimii quod copia succi
obruat injusta molles uligine plantas.
Quam vero sit pinguis humus moderanda per artem
quo cultu sterilis, quo sollicitanda labore,
si nescis morem tu percontare receptum.
At super effusos ruptis de nubibus imbres
nec quae impune suas partes agit horrida grando
mille etiam teneris illudunt undique pestes
arboribus, culices, bruchi fucique sonantes,
quaeque solent plexis ramos involvere telis,
erucae et tortae spiris testaque volutae
reptantes cochleae meropesque aliaeque volucres,
quarum sunt quaedam plusquam per rostra timendae
arboribus, tigres ideo de nomine dictae,
quod contage mala silvam gens inficit omnem,
unde lues oritur nulli patienda colono.
Dede neci pestem infestam fumoque volanti,
frondibus et ramis diros interfice vermes.
Quid memorem muscas, quid pictos terga lacertos
et quae lucifugi fodere cubilia talpae,
quique cavis mures veniunt ad furta latebris ?
Vos istas variis, vos demum avertite pestes
insidiis, hanc ipse viam sibi suggeret usus.
Num me praeceptis jam parcere pluribus aequum est,
nec mihi cum rudibus res est peragenda colonis,
nec doceo priscos campi Laurentis agrestes.
Utque omnes passim pollent hac arte coloni
vix habet egregios aetas jam nostra quod addat
hortorum ad cultus. Sed non describere villas
insignes celebresque hortos memorare canendo
jam vacuum est, patrii nec dicere ruris honores,
quod loca et ipsa mihi ignoscent dominique locorum.
Posthac fors et erit si Franco opulentia ruri
contingat nostrisque accedat copia rebus,
ut blandae demum summo de munere pacis
telluri melior veniat fortuna colendae.
Nam totum nuper crudelia bella per orbem
vidimus et torvo Europam sub Marte frementem
morbosque horribilemque famem febresque malignas,
atque cruentatos civili sanguine campos
aversosque omnes superos. Quis crimina fando
explicet eversamque fidem temerataque jura
et populos regum respersos caede suorum ?
Damnaque nos istis etiam graviora manerent
ni de supremo concessus munere divum

ferret opem fortique animo Lodoicus et armis
instaret lapsis porro succurrere rebus.
Qui postquam domitas utroque ab litore gentes
addidit imperio et Francam rem finibus auxit,
ut mores pariterque bonos repararet, et artes
saeclaque perverso jam redderet aurea mundo,
legum omnes tibi, Lamonide, concessit habenas
teque foro rebus pro se praefecit agendis.
Quo duce cum nostros Astraea reviserit agros,
ut fas est sperare tuis de moribus utque
ostendunt legum praeclara exorsa tuarum,
florebit terrae jam gloria prima colendae
monstrataeque novis per te cultoribus artes
in genus arboreum, per patria rura vigebunt.
Haec magni insistens vestigia sacra Maronis,
re super hortensi, Claro de Monte canebam,
Lutetia in magna, quo tempore Francica tellus
rege beata suo rebusque superba secundis,
et sua per populos late dare jura volentes
coeperat, et toti jam morem imponere mundo.